

AZ ÜZEMI BIZOTTSÁGOK HARCA AZ INFLÁCIÓ ELLEN, A STABILIZÁCIÓÉRT*

Az üb-k a dolgozók ellátásáért

A vállalatok ügyeit intéző üzemi bizottságoknak számos leküzdhetetlennek látszó nehézséget kellett megoldaniok: mozgósítani a dolgozókat a romeltakarításra, a termelés mielőbbi megindítására olyan körülmények között, amikor az üzemek nagy része romokban hevert, nem állt rendelkezésre elegendő nyersanyag, hiányoztak a szerszámok, az energia, a fizetőeszközök, hiszen a legtöbb gyár kasszája üresen tátongott. Ezért a végzett munkáért az üb-k többsége az első hetekben a nagyfokú pénzhány miatt alig, vagy egyáltalán nem tudott fizetni. A legnagyobb nehézséget azonban mégis a példátlan méretű élelmiszerhiány okozta. A hosszantartó háború miatt, az 1938-tól egyre fokozódó, 1945—1946-ra hallatlan méreteket öltő infláció következtében¹ és a normális viszonyok között is bekövetkező szokásos tavaszi élelmiszercsökkenés miatt 1945 tavaszán éhínség fenyegette az ipari munkásságot, Budapest lakosságát. A minimális, a létfenntartáshoz feltétlenül szükséges élelmiszer előteremtésétől függött a többi között az ipari termelés megindítása. Ezt csak a központi állami szervek — pl. Közellátási Minisztérium — a vázolt helyzetben, nem tudták biztosítani. Ehhez a lakosság összefogására, nagymérvű leleményességre és öntevékenységre is feltétlen szükség volt. Az üb-k ezen a téren is bebizonyították életképességüket.

Az éhínség leküzdéséért folytatott harcot szintén az MKP irányította. A Debrecenben működő Központi Vezetőség 1945 január 6-i ülésén megvitatta az ipari és bányavidék munkásságának élelmezési helyzetét és felhívással fordult a lakossághoz, a már tevékenykedő intézményekhez, a társadalmi szervezetekhez, hogy élelmiszerral segítsék az éhező lakosságot. Mint a felhívás hangsúlyozza, a munkások a német elnyomókkal és nyilas bérenceikkel szemben tanúsított ellenállásukkal kiérdemelték az egész nemzet támogatását.² Az MKP, majd a Budapesti Nemzeti Bizottság felhívása a vidéki lakosság, nemzeti bizottságok, pártszervezetek támogatásával találkozott: rövid idő alatt jelentős élelmiszert gyűjtöttek össze, s juttattak el nagyrészt szovjet szállítóeszközök igénybevételével az éhező budapestieknek.³

Az MKP a lakosság mozgósításán kívül nagy gondot fordított arra, hogy a legilletékesebb minisztériumot, a reakciós vezetés alatt álló Közellátási Minisztériumot mozgósítsa feladata teljesítésére. Miután ez nem sikerült, javaslatára kommunista vezetéssel létrehozták a Közellátási Kormánybizottságot. E fontos szerv első intézkedése az ország összes felesleges élelmiszerkészletének lefoglalása volt.

* Részlet a szerző: „Az üzemi bizottságok szerepe a magyar népi demokratikus átalakulásban 1944—1948” c. kandidátusi dolgozatából.

¹ Részletesebben Ausch Sándor: Az 1945—1946. évi infláció és stabilizáció Kossuth, 1958. és Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytöke elleni harc Magyarországon 1945—1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1962. 61. l.

² Lásd „Délmagyarország” 1945. január 11.

³ Lásd „Népszava” 1945. március 2., 7. („Nagy élelmiszermennyiségek érkeznek a vidékről a fővárosba”, „Élelem Budapestnek”).

Az éhség leküzdéséért folytatott harcban a kormánybizottság igénybe vette Budapest népének anyagi támogatását is, azáltal, hogy 50 millió pengő élelmezési kölcsönt bocsátott ki, melynek jegyzésében a munkások jártak elől.⁴ Az élelmezési kölcsön 1945 tavaszán — amikor a pénznek még volt valami értéke — hozzájárult a főváros minimális ellátásának biztosításához.

Budapest és a vidéki ipari centrumok dolgozóinak ellátását a legnagyobb erőfeszítéssel sem lehetett volna biztosítani, ha a Szovjetunió, ill. a Vörös Hadsereg nem sietett volna az ország segítségére. A segítség nagyságát szinte lehetetlen rekonstruálni. Hiszen nem készültek kimutatások arról, hogy a nap mint nap hány százan és ezren étkeztek az ország lakosai közül a szovjet alakulatok tábori konyháin. De arról is csak hézagos és nagyon hiányos feljegyzések maradtak fenn, hogy az üzemek és bányák élére kirendelt szovjet parancsnokok mennyi étellel, szállítóeszközzel, stb. járultak hozzá az üzemi munkások részére biztosított napi egy tál ételes akcióhoz. Számos üb — Ganz Vagon, Egyesült Izzó, WM, Szalay István Rt., Lágymányos Dohánygyár, MÁVAG, salgótarjáni bányák, stb. — beszámolóiban olvasható, hogy a dolgozók élelmezését a szovjet parancsnokok segítségével tudták megoldani.⁵ Mint fentebb jeleztük, több üb éppen azért kérte az illetékesektől szovjet parancsnokok kinevezését a gyár élére, ill. az üzem termelésének bekapcsolását a szovjet megrendelésekbe, mert a Vörös Hadsereg jelentősen hozzájárult a gyárak élelmezési problémáinak megoldásához.

1945-ben az élelmezési helyzet szempontjából a legválságosabb hetekben a Szovjetunió a Vörös Hadsereg készleteiből jelentős élelmiszer mennyiséget bocsátott az éhezni kezdett budapestiek rendelkezésére. 1945 március 7-e és június 18-a között a II. Ukrán Front parancsnokságától az alábbi élelmiszer mennyiséget vette át a budapesti közellátási kormánybizottság:⁶

	Tonna
kenyérgabona	13975
kenyérliszt	690
cukor	2 000
hús- és húskonzerv	755
sajt	122
hüvelyes	117
Összesen:	<u>17 659</u>

A Szovjetunió élelmiszer kölcsöne nagy hatással volt a dolgozókra, az addig nagyrészt fizetés- és élelem nélkül dolgozó munkások újra reménykedni kezdtek. A Vörös Hadsereg élelmiszerszállítmányai a legkritikusabb időszakban biztosították a dolgozók minimális, szervezett ellátását. Ennek pedig, mint Pongrácz Kálmán, a Ganzgyár üb elnöke a Szovjetunió élelmiszerkölcsöne kapcsán mondotta, pozitív következményei lesznek a munkaerő és a termelés alakulására: „lesz újra üzemi

⁴ Lásd Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten, 1945—1947. Kossuth, 1964. 36—37. l.

⁵ Lásd SZOT L. 1945. d. Vasas Szaksz. Ganz és T., uo. 5. d. Vasas Szaksz. E. Izzó Rt., uo. 3. d. Csepel. üb-k, uo. 8. d. Vasas Szaksz. Vegyes, „Népszava” 1945. május 24, SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz. A W.M. üb-je 1945-ben pl. 100 db. tehenet kapott a Vörös Hadseregtől, s csak azokat vágták le, amelyek már nem adtak tejet, a többit fejték. Az így nyert tejből naponta az üzem dolgozóinak kisgyermekkei részére 2 dl. tejet juttattak. (Drahos Lajos visszaemlékezése alapján.)

⁶ 1 sz. ÁL. Bpest, Pm. VIII. uo. 1946. március 5. Kimutatás. Közli: Földi Tamás — Ránki György: A Szovjetunió gazdasági segítsége az újjáépülő Magyarországnak (1945—1948) Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Akadémiai Kiadó Bp. 1955. 377. l.

ellátás... fizetés, élelem nélkül dolgoztunk hónapokon át. Megedződünk az éhezésben. Újra vonzóerő lesz a gyár. Nem kell már feketézni menni... Visszajönnek a hűtlen szakmunkások.”⁷

A Szovjetunió 1945-ben, június 18-a és szeptember 10-e között — az új termés beérése és betakarítása hónapjaiban — egy újabb, még az elsőnél is nagyobb élelmiszer mennyiséget engedett át a közellátási kormánybiztonságnak:⁸

	Tonna
kenyérgabona	14 436
kenyérliszt	3 266
hüvelyesek	672
hús	2 996
cukor	1 370
só	960
Összesen:	<hr/> 23 700

Nyilvánvaló azonban, hogy a Szovjetunió, ill. a Vörös Hadsereg segítsége, bármennyire is jelentős volt az, nem oldotta meg a nagymérvű élelmezési válságot, csak ideiglenesen enyhítette. Az éhség elleni harc, a termelés megindítása és fenntartása megkövetelte a legközvetlenebbül érdekeltektől, az üzemi bizottságoktól, hogy különösen kezdetben, sokat és lehetőleg eredményesen foglalkozzanak az élelmezési kérdésekkel. Ezt a dolgozók is elvárták érdekeiket képviselő testületeiktől, az üzemi bizottságoktól.

Az üb-k zöme felelősségteljesen intézte ezt az egyáltalán nem könnyű, de nem is hálás feladatot. A vállalati élelembeszerzésnek mi csak két módozatát említjük: a) A vállalatok tulajdonában levő gazdaságok üzemeltetése, az egyéni tulajdonban levő kiskertek, szabad telkek, kertek, gyárudvarok, stb. megművelése. b) A vállalatok termékei egy részének élelmiszerekért történő elcserélése. Ez utóbbi volt a jelentősebb.

Az MKP és a közellátási kormánybiztosság az ellátási nehézségek enyhítése érdekében a városi lakosságot kertészkedésre szólította fel. A Kommunista Párt újpesti szervezete 1945 február végén felhívta az újpesti üzemek figyelmét arra, hogy „a városnak magának is tennie kell a saját élelmezése érdekében valamit. Ki kell használni minden talpalatnyi földet, minden nagyobb területet, mely a határban van...”

A város lakosságának, az üzemek munkásságának kell a munkát kezébe vennie. *Béreljen minden üzem földet, amely elégséges saját munkásságának konyhakerti vetemény- és főzelékszükségletét fedezni...*⁹ A felszabadító harcok után számos üb öntevékeny módon igyekezett a dolgozók élelmezésén segíteni.

A kertgazdálkodás az igényelt és bérelt földeken az üb irányításával általában kollektívan valósították meg. A Ganz Vagongyár üb-je 1945 márciusában 9 hold rizsföldet bérelt Alsószászbereken, s annak ellenére, hogy a földet késve utalták ki, 133 mázsa termést értek el. Ugyanitt 1946-ban már 23 holdon termeltek rizst és

⁷ „Szabad Nép” 1945. június 22.

⁸ 1. sz. ÁL. Bpest, Pm. VIII. uo. 1946. március 5 Kimutatás. Közli: Földi Tamás — Ránki György i. m. 378. l. Tehát csak a közellátási kormánybiztosságnak 1945-ben rendelkezésére bocsájtott élelmiszer mennyiség 41 359 tonna volt.

⁹ OL. Magyar Pamutipar „HPS” telepének üb ír. Közli: Az üzemi bizottságok a munkás-hatalomért 1944—1948. (Összeállította, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Dr. Jenci Károly, Rácz Béla, Strassenreiter Erzsébet, Táncsics Könyvkiadó 1966. 269—270. l. — eredeti kiemelés — R.J. (a továbbiakban: üb-kötet.)

17 holdon kertgazdaságot létesítettek.¹⁰ A MÁVAG üzemi bizottsága elsőként tette magáévá a „konyhakertet valamennyi munkásnak” gondolatot, minden munkása részére 150 négyszögöles kertet igényelt, Gyömrő határában pedig 1300 holdas üzemi gazdaságot létesített.¹¹ A Magyar Kerámiagyár Rt. üb-je a stabilizáció előtt 140 db kis konyhakertet létesített és ezzel jelentős mértékben hozzájárult az élelmezési nehézségek enyhítéséhez.¹² A WM dolgozói az üb irányításával 1945 tavaszán viszonylag nagy területet vontak művelés alá: a tőköli Ferdinánd-majornban 60 holdon kukoricát, 25 holdon burgonyát, 21 holdon árpát, 14 holdon borsót, 13 holdon mákot, 11 holdon zabot és 1 holdon dughagymát. A lakihegyi gazdaságban 22 hold burgonyát, 18 hold borsót, 12 hold napraforgót, 10 hold mákot és 1 hold dughagymát. Ezenkívül négy különböző helyen 93 holdon bolgárkertészetet létesítettek. A stabilizáció előtti időszakban 10 000 holdat meghaladó területen gazdálkodtak.¹³

Az Oetl Antal Vasöntőde és Gépgyár Rt. üzemi bizottsága a Somogy megyei Látvány község földigénylő bizottságától 1945 elején kiigényelte és megkapta a Rádpusztán levő volt gr. Festetich Sándor-féle kastélyt és hozzá kb. 14 hold földet. Az üb kezdeményezésére a gyár dolgozói 100 000 pengő alapfőkét adtak össze és létrehozták az „Oetl Antal Vasöntőde és Gépgyár Rt. Magyarországi Vas- és Fém-munkások Szabad Szakszervezetbe tömörült munkásainak kertgazdaság és üdülőtelep szövetkezetet.” Ugyanitt nagyszabású sertéshízlalót rendeztek be.¹⁴ Szükséges megjegyezni, hogy a dolgozó parasztság támogatta az üzemi munkásság ilyen irányú törekvéseit. Az eredményesebb gazdálkodást tanácsokkal, vetőmagokkal segítették elő. Cserébe az üzemek munkásai a mezőgazdasági gépek, felszerelések megjavításával, stb. segítették a dolgozó parasztokat.¹⁵

Minden vonatkozásban jelentősebb volt a vállalatok által előállított termékek élelmiszerért történő cseréje. A csereügyletek az infláció mélyülésével egyenes arányban nőttek. Az ipar területén azok a gyárak voltak behozhatatlan előnyben, amelyek termékeiket különösebb nehézség nélkül el tudták élelemre cserélni. Különösen nagy volt az igény — s ebben az 1945 tavaszán lezajlott földosztásnak is nagy szerepe volt — a mezőgazdasági munkaeszközök, kisgépek, vegyi anyagok iránt. A földhöz jutott újjgazdák a csereakció folytán viszonylag könnyebben juthattak hozzá a legszükségesebb mezőgazdasági szerszámokhoz. Az igényeknek megfelelően több vasipari üzem hozzákezdett olyan mezőgazdasági ipari cikkek gyártásához, melyeket falun élelmiszerért el tudtak cserélni. Erre a munkáspártok és a Földműves Szövetség is ösztönözte az üzemi bizottságokat. A Vasas Szakszervezet 1945 május közepén összehívta a nagyobb üzemek üb elnökeit és alelnökeit és a megbeszélésen a Földmunkás Szövetség képviselőivel megállapodtak: az üzemek mezőgazdasági ipari cikkekkel segítik a parasztságot, — amelyre a földosztás után különösen nagy

¹⁰ SZOT L. 1945. 4. d. Vasas Szaksz. Ganz és T. Az üb 1945. évi zárójelentéséből.

¹¹ Lásd „Szabadság” 1945. március 7. („Önellátásra rendezkedik be a MÁVAG.”) A cikk beszámol arról is, hogy az üb már addig is a kb. 2500 dolgozójának kiosztott: 160 q lisztet, 29 q búzát, 12 q savanyú uborkát, 7 q babot, 12 q káposztát, 7,5 q húst, 2500 csomag kávé és 1000 db. tojást.

¹² PI. Arch 2/16—92.

¹³ Sárközi Zoltán: Az üzemi bizottságok szerepe az ipari termelés megindításában a felszabadulás után. Levéltári Közlemények 1960. 112—113. l., Kirschner Béla — Rác Béla: Adalékok a felszabadult csepeli WM. első négy hónapjának történetéhez Pt. K. 1961. 3. sz. 143. l., Drahos Lajos visszaemlékezése.

¹⁴ KGL., Oetl Antal Vasöntőde és Gépgyár Rt. fondja, 14 csomó üzemi bizottsági jegyzőkönyvek Közli: Sárközi Zoltán i. m. 113. l.

¹⁵ Lásd SZOT L. 1945. 4. d. Ganz és T. üb. jkv. 1945. május 25., Drahos Lajos visszaemlékezése.

szüksége van a falunak — a parasztság pedig cserébe élelemmel segíti az üzemek dolgozóit.¹⁶

A tárgyalat akcióról a Ganz Vagonyár üb-je 1945. évi zárójelentésben az alábbiak szerint számolt be: „A termelési faktorok egyik legfontosabbja az alkalmazotti létszám biztosítása úgy minőség, mint mennyiség tekintetében. E cél megvalósításának egyik eszköze kétségtelenül az ellátás saját kézbe való vétele volt. Már az első időben és később mindinkább növekvő ütemben elkezdte a gyár olyan cikkek gyártását, melyekért vidéken élelmiszert lehetett kapni. Ezek közül elsősorban hengerszékek, kisebb mennyiségben mezőgazdasági vastárgyak voltak, sőt felvettünk új gyártási ágakat is, amennyiben olajpréseket kezdtünk gyártani és a vállalat olajellátása jóformán ennek köszönhető.

A fentebb felsoroltak azonban csak eszközök voltak arra, hogy a gyár előkészüljön a jóvátételi munkák teljesítésére.... Már kezdetben látható volt, hogy gyárunk megindulása attól függ, milyen mértékben tudjuk megoldani az élelmészeti kérdéseket.”¹⁷

A WM üb egyik csereakciójáról a „Fogaskerék” ezeket írta: „17 vagon ekét, vetőgépet, boronát, répavágót, vödröt, szöget, rézgálicot stb. cseréltek el — az üb megbízottjai — RJ. — Jánoshalmán és környékén élelemre.

A befutott szerelvény 10 vagon búzát, 3 vagon lisztet, 4 vagon babot, olajosmagvat, tojást és zsírt tartalmazott.

*A WM dolgozóinak példája, hogy nemcsak kérnek a falutól, de adnak is a földreform végrehajtása közben, szilárdítva így az ipari munkásság és a parasztság szövettségét — reméljük másutt is visszhangra talál.”*¹⁸

A könnyűipari üzemek a csereügyletek szempontjából ugyan csak kedvező helyzetben voltak. Pl. az Egyesült Izzó Rt. üb-je termékeiért már 1945 márciusától rendszeresen élelmiszert szerzett be. Az üb által megbízott beszerző csoport Aradról szovjet teherautón 1945 március 14-én és 19-én 37 428 db izzólámpáért 629 kg. szalámit, 337 kg. füstölthúst és sonkát, 892,5 kg. lisztet, 360 kg. rizst, 838 kg. cukrot, 204,5 kg. olajat, 87,5 kg. mézet, 7000 skatulya gyufát és 22 l pálinkát cserélt.¹⁹ A Magyar Posztógyár Rt. beszerző csoportja szövetért annyi élelmet cserélt, ami nemcsak a napi egytál-étellel való ellátást biztosította, de lehetővé tette azt is, hogy a gyár dolgozói hetente kisebb-nagyobb mennyiségű élelmiszerjuttatásban részesültek.²⁰ A Hungária vegyészeti gyár rézgálicért és sóért a szinte az üzem dolgozóinak szükségleteit is meghaladó mennyiségű élelmiszert tudott szerezni.²¹ A Szegedi Kenderfonógyár üzemi bizottsága a vállalat termékeiért ugyancsak kedvező csereügyleteket bonyolított le.²²

¹⁶ Pongrácz Kálmán beszámolója a tanácskozásról. SZOT L. 1945. 4. d. Ganz és T. üb. jkv. 1945. május 25.

¹⁷ Uo. az üb 1945. évi zárójelentése. (Kiemelés — RJ.)

¹⁸ „Fogaskerék” 1945. április 7. (Kiemelés — RJ.)

¹⁹ SZOT L. 1945. 5. d. Vasas Szaksz. E. Izzó Rt. (A két szállítmány külön van feltüntetve, mi vontuk össze.)

²⁰ SZOT L. 1945. 2. d. Kossa Levelek., „Fogaskerék” 1945. július 14. vö. még Sárközi Zoltán i. m. 110. l.

²¹ SZOT L. 1945. 38/2. d. A gyár üb-je az igazgatósággal egyetértésben a viszonylag jó ellátáson kívül, a kollektív szerződéssel és a közellátási rendeletekkel ellentétben különjuttatásként az üzem dolgozóinak jelentős mennyiségű rézgálicot és sórt osztott ki. Nyilván az igazgatóságnak ez megérte ezzel elérte, hogy az üb szemet hunyt a vezetőség manipulációi felett. Az üb korrumpálásának egyik, jól bevált módszere volt ez.

²² Szegedi Állami Levéltár (SZÁL) Angol—Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. Bizalmas. 1/K. A Jutafonó cégvezetője jelentette 1945. augusztus 26-án a vezérigazgatónak, hogy az üb-tagjai folyton zaklatják, amiért pl. a Kendergyárban rendszeres és olcsó élelmiszerjuttatásban részesülnek a dolgozók.

Ami a szén cserelhetőségét illette, szerencsésnek mondható helyzetben voltak a bányászok. Szénért beszerezhető volt mind az élelem, mind pedig a fontosabb iparcikkek. A csere lebonyolításához megfelelő szénmennyiség is rendelkezésre állt, mivel egyrészt a minisztérium élelemszerzés céljaira felszabadította a termelés 3%-át, másrészt a vasárnapi műszakban rohammunkával termelt szén egy részét szintén fel lehetett erre a célra használni. Ennek ellenére rendkívül súlyos volt a bányászok élelmezési helyzete. Itt a csere lebonyolításánál a fő problémát a megfelelő szállítóeszközök hiánya okozta.²³ Az Ajkai Kőszénbánya üzemi bizottsága Baján 1945 májusában szénért zsírt és egyéb élelmiszert cserélt, de problémát okozott a szén Bajára ill. az élelmiszer Ajkára való szállítása.²⁴ A bányavállalatok többségének vezetői viszont egy lépést sem tettek a bányászok ellátása érdekében, sőt azt is megtagadták, hogy az üb-k által felkutatott élelmiszer elszállításához közlekedési eszközt szerezzenek.²⁵

A bányamunkásság, különösen az első hetekben — amikor még az állam sem tudott központilag gondoskodni ellátásukról — teljesen magára volt utalva, a helyi pártszervezetektől, szakszervezetektől és az üzemi bizottságoktól függött a széntermelés megindításához szükséges minimális élelmiszer előteremtése. Az üb-k a Vörös Hadsereg által biztosított szállítóeszközök segítségével a falvakat járva beszerezték a létfenntartáshoz szükséges élelmet. Később az állam segítsége mellett javított valamelyest a bányászok ellátásán az, hogy a bányatelepek szénért segítséget kaptak azoktól az üzemektől, amelyek termékeiket könnyen elcserélték. Pl. az Ajka csingervölgyi-bányatelep 1945 szeptember 24-én megállapodást kötött az Egyesült Izzóval, hogy biztosítsa az üzem fenntartásához szükséges szenet — 5 hónapra kb. 400 vagon mennyiséget — cserébe az üzem segíti a bányatelep kb. 4000 dolgozójának ellátását.²⁶ A Tokodi bánya a Vasutas és Hajós Szakszervezettel kötött szerződést, melynek értelmében a bánya kötelezte magát, hogy meghatározott mennyiségű szenet biztosít az említett szerveknek, melyek viszont vállalták az élelemcserére biztosított szén elszállítását a kívánt helyre és az ezért kapott élelmet a bányába szállították.²⁷ Ezek és a hasonló megállapodások, erőfeszítések enyhítették, de nem oldották meg a bányászok ellátásának rendkívül nehéz gondjait. Az infláció időszakában mindvégig súlyos probléma volt az ipari és a bányamunkásság ellátása.

Különösen súlyos volt az ellátási helyzetük azoknak a dolgozóknak, akik olyan üzemekben — az összes vállalatok kb. 60%-a —²⁸ dolgoztak, amelyek termékeiket nem tudták élelemért elcserélni. Elsősorban a nehézipari üzemek tartoztak ide. Az ózdi munkások 1945 december elején kétségbeesetten kérték a Szakszervezeti Tanács segítségét a kb. 54 ezer ember — munkások és hozzátartozóik — ellátásához, mivel az üb és az igazgatóság saját erejéből képtelen megoldani azt.²⁹ A Ganz Hajógyár üb-je 1945 október 16-án memorandummal fordult a Szakszervezeti Tanácshoz, melyben az üzem dolgozóinak a vasutasokhoz és a bányászokhoz hasonló különleges élelmiszer, ruha és tüzelőjuttatást igényelt. Az indoklásban szerepelt: „még csak kilátásunk sincs arra, hogy más szerencsés gyárakhoz hasonlóan

²³ Vö. Kolossa Tibor: A szénbányák államosítása. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Akadémiai Kiadó Bp., 1955. 422—423. l.

²⁴ Lásd OL. üb Jkv-ek. 40. cs.

²⁵ Lásd „Szabad Nép” 1945. október 21., SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz.

²⁶ SZOT L. 1945. 8. d. Bányász Szaksz.

²⁷ SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz. Tokod. 1945. november 6.

²⁸ Vö. Ausch Sándor i. m. 141. l.

²⁹ SZOT L. 1945. 1. d. Vas—Witteg levelek.

munkásaink részére vidéki csere célra alkalmas produktumokat gyárthassunk.”³⁰ A nehézipari munkásság helyzete az infláció idején rosszabb volt, mint a könnyűiparban dolgozók helyzete. Az éhezés, a nélkülözések ellenére az ország újjáépítésében a nagyüzemek munkásai jártak elől. A munkához való viszony megváltozását jelezte az első munkaverseny is, amelyet a nagyüzemek szervezett munkásai kezdeményeztek.

Az a körülmény, hogy a rendkívül nehéz helyzetben az üzemi bizottságoknak kellett magukra vállalniuk a munkásság élelmezési problémáit —, de legalábbis annak nagy részét — szükséges rossz volt. Szükséges volt még akkor is, amikor már a tulajdonosok, igazgatóságok átvették a vállalatok vezetését, s az üb-eknek a rendelet értelmében ellenőrizni kellett az üzemvezetés ügyeit. A munkáspártok és a Szakszervezeti Tanács elvileg helyesen szólították fel az üzemi bizottságokat arra, hogy élelembeszerzéssel és elosztással ne foglalkozzanak, a vállalatok vezetőseit kényszerítsék az élelembeszerzésre, az üb-k e téren is ellenőrzési jogukat gyakorolják.³¹ Hangsúlyozzuk, ez a törekvés feltétlen helyes, de az infláció időszakában gyakorlatilag keresztülvihetetlen volt. Az élelem felkutatásában, beszerzésében az üb-k tevékeny közreműködését még azoknál a vállalatoknál sem lehetett nélkülözni, amelyeknek az igazgatóságai hajlandók voltak a dolgozók ellátását magukra vállalni. Ezek a vállalatok kisebbségben voltak. A tőkés, igazgatóságok többsége nem törődött a dolgozók ellátásával. Tőkéjüket és energiájukat spekulációs tevékenységre összpontosították. A dolgozók érdekeinek védelme, a termelés fenntartása és növelése arra készítette az üzemi bizottságokat, hogy tevékenyen közreműködjenek, sok esetben magukra vállalják a dolgozók minimális élelmezésének rendkívül nehéz és népszerűtlen feladatát.

Idézzünk a mondottak igazolására néhány példát. A WM üb 1945 október 5-i jegyzőkönyvében olvasható: A teljesítmény 80%-ról 25—30%-ra csökkent le — mondotta Drahos Lajos —, ami a rossz élelmezésnek tudható be. A munkások itt-ott sztrájkba léptek. Át kell térni a gyári élelmezésre. A termelés, a teljesítmény az élelmezéstől függ.³² Az üb az igazgatósággal együttműködve kezdettől igyekezett az élelmezési kérdést megoldani. Az igazgatóság azonban elhanyagolta a szervezést. Amikor a WM-ből a munkásság kitiltott négy igazgatót a „Szabad Nép” a többi között ezeket írta: „A kitiltott négy igazgató nem törődött a munkások élelmezésével és fizetésével, melyet a gyár egyszerű munkásaiból álló üzemi bizottság intézett eddig is.”³³

A Ganz Villamossági Gyár munkásai, minthogy ellátásuk a legkisebb igényeket sem elégíti ki, 1 órás munkabeszüntetéssel tüntettek és sürgős kormányintézkedést követeltek megfelelő élelmezésük biztosítására.³⁴ A Felten és Guillaume Kábelgyár Rt-nél 1945. október 16-án az elégtelen élelmezés miatt sztrájk kezdődött és a dolgozók a rossz ellátásért a gyár üzemi bizottságát okolták, követelve annak lemondását.³⁵ A Tuder Akkumulátorgyár Rt-nél is megszűntették a dolgozók végső elkeseredésükben a munkát, mert a gyárvezetőség semmit sem tett az üzem munkásainak ellátásáért, s nem fogadta el az üb javaslatait. Az üb fellépett a sztrájk

³⁰ SZOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. vegyes levelek. Lásd még Berend T. Iván: A nagytőke elleni harc... i. m. 76. l. A Hajógyár dolgozóinak ellátását jelentős mértékben segítette a Ganz Vagongyár üb-je. Lásd a Ganz Vagon üb zárójelentését.

³¹ Lásd „Szabad Nép” 1946. január 16. („Az üzemi bizottságok választása elé”), SZOT L. 1945. 8. d. Vasas Szaksz. vegyes. Fémáru—Fegyver- és Gépgyár Rt. üb jkv-e 1945. december 5.

³² SZOT L. 1945. 3. d. Csepel üzemi bizottságok.

³³ „Szabad Nép” 1946. március 6.

³⁴ „Szabad Nép” 1945. november 8.

³⁵ SZOT L. 1945. 6. d. Vasas Szaksz.

ellen és a többi között ezeket jelentette a Szakszervezeti Tanácsnak: „A gyár munkásain keresztül a népi demokratikus állami rendszer ellen sorozatosan elkövetett egyéni és fasiszta érdekeket szolgáló cselekedetekről van szó — az igazgatóság részéről — RJ. — mely jogosan váltotta ki a munkásság felháborodását, ami végső elkeseredésben a munka beszüntetéséhez vezetett.”³⁶ A dorogi bányavidék bányászai 1945. november 30-án az éhség miatt szintén beszüntették a munkát és küldöttséget menesztettek Báránys Károly közellátási miniszterhez, az élelmezés megjavítását követelve.³⁷

A termelés visszaesésének is legfontosabb oka az elégtelen élelmezés volt. Számos bánya üzemi bizottsága jelentette az SZT-nek: „Gyenge a táplálkozás. Éhes gyomorral azt a munkát, amit bányásznak kell végezni, nem lehet!”³⁸ „Teljes erőnkől dolgozni akarunk. A föld gyomrából ki akarjuk hozni mindazt, amire iparunknak szüksége van. De segítsenek bennünket, cipőt, ruhát, élelmet kérünk, mert így nem bírjuk sokáig.”³⁹ Rákosi Mátyás 1946. március 18-án felszólította az Ajka-csingeri bánya üzemi bizottságát, hogy táviratilag közölje, mi az oka annak, hogy Ajka-Csingeren napi 90 vagonról, napi 60 vagonra csökkent a széntermelés. Az üb első helyen a rossz ellátást jelölte meg.⁴⁰ „A munka termelékenységének esése írja Friss István — messzemenően a munkásság rossz ellátására vezethető vissza. Aki naponta csak 1500 kalóriát fogyaszt, az bajosan tud huzamosabb időn át napi 3000 kalóriát igénylő munkát kifejtteni.”⁴¹

A dolgozók is az általuk választott üzemi bizottságoktól várták, követelték helyzetük elviselhetőbbé tételét. A tokodi bánya üb elnöke 1945. szeptember 7-én erről a következőket mondta: „Ezért az erélyes követeléseknek engedve újabb élelmiszerfelkutatató megbízottakat kell vidékre küldeni, mert az üzemi bizottság nem teheti ki magát azoknak a súlyos következményeknek, amelyek immár előreláthatók. Ezen kívül a bizottságnak rendkívül erélyes közbelépésre kell elhatároznia magát, s ha nem fog eredményt elérni, nyújtsa be a lemondását.”⁴²

Az üb-k erőfeszítései nem voltak hiábavalók. Az üb-k erélyes fellépésének volt köszönhető — és nem utolsó sorban annak, hogy a tőkések profitérdeke is a termelés fenntartását és növelését követelte meg —, hogy a tulajdonosok, ill. azok képviselői kénytelenek voltak a dolgozók ellátásával törődni, együttműködni az üzemi bizottságokkal. Számos üzemben — Ganz Vagon, Budafoki Zománcgyár, Alfa Separátos, Egyesült Izzó, Szegedi Kenderfonó, Hazai Fésűsfonó, Oeti Gépgyár, Hutter és Lever Rt., Richter G. Vegyészeti Gyár, stb. csak így tudták biztosítani a dolgozók ellátását.⁴³

Az üzemi bizottságoknak tehát, ha akarták, ha nem, de foglalkozniuk kellett a dolgozók ellátásával. Ez természetesen — mint hangsúlyoztuk — számos hátránnyal járt. Energiájuk nagy részét lekötötte. Objektíve nem tudták figyelmüket és erejüket fő feladatukra, a tőke ellenőrzésére koncentrálni. A tőkések elsősorban azért akarták mindenáron áthárítani a dolgozók élelmezésének rendkívül nehéz feladatát az

³⁶ Az üb feljegyzése 1945. november 5. SZOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. vegyes.

³⁷ „Szabad Nép” 1945. december 2.

³⁸ SZOT L. 1945. 2. d. Bányász Szaksz.

³⁹ „Szabad Nép” 1945. július 18.

⁴⁰ SZOT L. 1946. 4. d. Bányász Szaksz.

⁴¹ Társadalmi Szemle 1946. április. 259. l.

⁴² SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz. (Kiemelés — R. J.)

⁴³ A felsorolt üzemekben az országosnál jobb ellátásban részesültek a dolgozók és ebben többek között az együttműködésnek is jelentős szerepe volt. Lásd erre pl. SZOT L. 1945. 4. d. Vasas Szaksz. Ganz és T. Az üb zárójelentése, uo. 5. d. E. Izzó Rt. üb-jének 1945. márciusi jelentése, SZÁL. Angol—Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. Bizalmas 1/K.

üzemi bizottságokra. A kelenföldi Goldberger-gyár igazgatósága az üb-t bízta meg, hogy a gyár dolgozóinak ellátását szervezze meg, ill. a csereakciót bonyolítsa le.⁴⁴ Az Ajkai Kőszénbánya igazgatója 1945. augusztus 1-én azzal az indoklással, hogy többet tudjon foglalkozni a műszaki és a termelési kérdésekkel, javasolta, hogy az üb intézzen minden személyi, rendészeti és szociális ügyet. Az üb a javaslatot elfogadta.⁴⁵

Ez a gyakorlat továbbá azzal a veszéllyel is járt, hogy az elégtelen élelmezésért a dolgozók nem a tőkéseket, hanem az üzemi bizottságokat okolták. Bizalmatlanságot szított a munkások és az üb-k között. A dolgozók több esetben alaptalanul megvádolták az üb-t, hogy a szerzett élelemből magának többet juttat.⁴⁶ Nem egy üb annak ellenére, hogy feladatainak a rendeletek szellemének, a két munkáspárt irányvonalának megfelelően becsületesen igyekezett eleget tenni, éppen a mondatokból eredő elégedetlenség, bizalmatlanság miatt kénytelen volt lemondani. A Bánhidai Erőmű üb-je azért mondott le, mert „önzetlen és mindenben a köz, valamint az Erőmű dolgozóinak érdekében kifejtett munkájuk dacára sem általános bizalmat, sem pedig általános megelégedettséget az üzemben foglalkoztattak részéről elérni nem tudtak.”⁴⁷ Sajókaza bánya üb „lemondásának oka az a bizalmatlanság, amit munkájával szemben lát, annak ellenére, hogy azt mindég a leglelküimeretesebben végezte és ezen nehéz 8 hónapon keresztül helyét megállta.”⁴⁸

Néhány üb a jobb ellátás és a népszerűség növelése érdekében a lehetőségeket messze túlhaladó juttatásokat eszközölt a tulajdonosok és az igazgatóságok beleegyezésével. A Goldberger Sámuel F. és Fiai Rt. üb-je pl. 1945 karácsonya alkalmából a törvényesen engedélyezett 9296 m. textília helyett 15300 métert osztott ki a gyár dolgozóinak ajándékképpen.⁴⁹ A Csenka Gépgyár Rt., miután a reakciós igazgatót igazolták, egyszerre nagy mennyiségű élelmiszereket osztogat az üzem dolgozóinak, ugyanakkor a jóvátételi rendelkezéseket nem képesek teljesíteni.⁵⁰ A Mauthner Testvérek és Társai Rt. börgyár üb-je is az átlagnál jobb ellátást „harcolt” ki az üzem dolgozóinak. Ennek ára azonban az volt, hogy az igazgatóság az üb-vel összejátszva 650 000 kg. félkészárut nem jelentett be.⁵¹ A MAORT üzemi bizottsága akkor, amikor a vállalat termelése csökkent, fő feladatának a cserére fordított üzemanyag kvóta felemelésének kiharcolását tartotta.⁵²

A tőkésekkel, ill. az igazgatóságokkal összejátszó, korrumpálódott üb-k, üb-tagok azonban kivételek voltak. Az üb-k döntő többsége a legnehezebb időkben is a munkásosztály, az ország érdekeit képviselte. Az inflációs periódusban nagy érde-

⁴⁴ A gyár üb-jének jelentése. 1945. szeptember 5. SZOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. Vegyes. Mint Zgyerka János a Bányász Szakszervezet akkori főtítkára Salgótarjánban tartott összevont üb-ülésén mondotta az igazgatóságok az üzemi bizottságokat gyakran elküldik különböző cikkek beszerzésére csakhogy ne legyenek otthon. (Uo. 2. d. 1945. augusztus 16.)

⁴⁵ OL. üb. jegyzőkönyvek 40. cs.

⁴⁶ Így történt ez pl. a Ganz Vagongyárban, a Szalay István Villamossági RT-nél, a rózsaszentmártoni bányánál, stb. Az említett vállalatoknál közhangulatot keltettek az üb-k ellen teljesen alaptalanul azt terjesztve, hogy az üb-tagok maguknak többet osztanak ki. (SZOT L. 1946. 7. d. Bányász Szaksz. üb jkv-ek.) Néhány helyen — pl. a Gamma Öntöde és Fémárugyár KFT-nél — a gyöngye jellemű üb-tagok egyéni céljaikra használták fel funkcióikat. (Lásd SZOT L. 1945. 6. d. Vasas Szakszerv.. Gamma.)

⁴⁷ SZOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. Vegyes. Feljegyzés az üb lemondásának okairól 1945. november 19.

⁴⁸ SZOT L. 1945. 7. d. Bányász Szaksz. üb jkv. 1945. október 8.

⁴⁹ OL. Goldberger Sámuel F. és Fiai Rt. üzemi bizottsági levelezés 1945/1948. 531. cs.

⁵⁰ „Szabad Nép” 1946. január 30.

⁵¹ „Népszava” 1946. január 16., „Szabad Nép” 1945. január 25.

⁵² OL. MAORT. 195. cs. 152. üb vegyes 1945. Az üb 1945. szeptember 10-én élelemcserére havonta 4 vagon gázolint, 5 vagon benzint, 5 vagon petróleumot és 4 vagon gázolajat kért.

meket szereztek a reakció elleni harcban, a dolgozók minimális ellátásában és ezen keresztül a termelés fenntartásában, ill. annak növeléséért folytatott hősiességükben.

Új helyzetet — a munkásosztály és az üb-k szempontjából feltétlen kedvezőt — teremtett a Gazdasági Főtanács 1946-os januári rendelete, amely február 1-vel új bérrendszert léptetett életbe. Az új bérrendszer alapját a napi, illetve heti kalória igény képezte. A rendelet értelmében a vállalatoknak a bér egy részét pénzben, másik részét természetben kellett kiszolgáltatni. A pénzber heti szintjét a létfenntartási költségindex emelkedése szerint állapították meg hétről-hétre. A természetben kiszolgált rész a nehéz testi munkásoknál napi 2800, egyéb fizikai és szellemi dolgozók részére 2500, a családtagoknak pedig 1250 kalória volt.⁵³ Amennyiben a vállalat az előírt természetbeni béreket nem tudta dolgozóinak kiszolgáltatni, azt pénzben is megválthatta, az előírt kalóriamennyiség, árának heti változása szerint. Ezt a változást a Szakszervezeti Tanács számításai alapján a Gazdasági Főtanács állapította meg. Ez esetben a rendelet gyakorlatilag a mozgó bérskála érvényesülését jelentette. Az új bérrendszerrel egyidőben lépett életbe az új kollektív szerződés is, mely a kalóriajárandóság mellett heti alapbéreket állapított meg. A rendelet bevezetése az infláció legválságosabb szakaszában a bérek teljes elértektelenedését akadályozta meg, biztosítva ezáltal a dolgozók minimális létszükségletét.⁵⁴

A kalória-rendelet bevezetése jelentős vívmánya volt a forradalmi erőknél. A munkáspártok és a Szakszervezeti Tanács a dolgozók élelmiszerét szabotáló tőkésekkel a rendelet kiharcolásával kényszerítették a minimális munkásellátásra. Hiszen a rendelet bevezetéséig — mint fentebb láttuk — kevés kivétellel az élelem-beszerezés nehéz gondjait az üb-k vállalták. Az új kollektív szerződés, ill. a kalória-rendelet kötelezően a munkáltatókra hárította az élelembeszerzés és elosztás lebonyolítását.

Érdemes rámutatni, hogy 1945 őszétől elsősorban a nagyüzemek és azoknak a vállalatoknak az üzemi bizottságai, amelyek nem jutottak rendszeresen hozzá még a minimális mennyiségű élelemhez sem, hasonló rendelet bevezetését követelték. A WM, MÁVAG, Ganz Hájó, Láng Gépgyár stb. üzemi bizottságai következetesen az igazgatókra akarták hárítani a munkásosztály ellátásának feladatát. Az Engel Károly Elektromos Szerelési Anyagok és Készülékek Gyára üb-je 1945. november 29-én követelte, hogy a vállalat gondoskodjon az alkalmazottak élelemmel való ellátásáról: „Határozott kérése az üb-nek a főnökség felé — írják beadványukban — hogy a jelenleg érvényben levő fizetéseken felül a mindenkori fizetés 50%-nak megfelelő értékű élelmiszert kérünk alkalmazottaink részére kiutaltatni... azon élelmiszer mennyiséget, melyet a munkásság békebeli alapon számítva 5 pengőért vett meg, melyért tehát csupán 5 órát kellett dolgoznia, ma 170 000 pengőért tudja csak megvásárolni, tehát 274 órai munkabérért.”⁵⁵ Az új bérrendszer bevezetését követelték a nagyfontosságú munkát végző budapesti hídmunkások is. Budapest összes hídmunkásai 1945. október 16-án határozatilag követelték a bér egy részének természetben való kiadását. Hangsúlyozták, hogy amennyiben nem tudják a köve-

⁵³ Lásd „Szabadság” 1946. február 2. Megjegyezzük, hogy az egy bérhétre megállapított természeti juttatás jóval meghaladta az 1 munkanapra előírt kalória mennyiséget. Az 1946. február 2-án megjelent lapok közölték az egy bérhétre kötelezően előírt élelmiszer mennyiséget — feltűnően annak kalória értékét is —, s az szerint a nehéz testi munkásoknak 19 812 kalória értékű élelmiszert kellett, hogy kapjanak. (lásd: uo.)

⁵⁴ A rendelet fogyatékoságára, ill. kedvező hatására lásd Berend T. Iván: Újjáépítés és nagytöke... i. m. 74—75. l. és Ausch Sándor i. m. 140—141. l.

⁵⁵ Lásd SZOT L. 1945. 8. d. Vasas Szaksz. Vegyes.

telt élelmiszer mennyiséget bér formájában kiadni, úgy ezek feketepiaci árát fizessék ki.⁵⁶

Természetesen a Gazdasági Főtanács ismertetett rendelete sem oldotta meg a munkások ellátását. Különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a vállalatok jelentős része az előírt kalóriát természetben nem tudta kiadni és pénzzel váltotta meg.⁵⁷ Az üzemi bizottságoknak továbbra is törődniük kellett a dolgozók élelmezésével. A kalória-rendelet életbelépése azonban jelentősen tehermentesítette az üb-eket. Az így felszabadult energiát az üb-k a termeléssel közvetlenül összefüggő kérdésekre, ellenőrző tevékenységük növelésére fordíthatták.

2. Újjáépítési verseny és üzemi bizottságok

A munkásosztály hihetetlen nehézségek között küzdött a termelés növeléséért, az ország mielőbbi újjáépítéséért. A legnagyobb nélkülözések sem tudták azonban meggátolni, hogy a felszabadulás bekövetkeztével felszínre törjenek a munkához való megváltozott viszony első tünetei. Az új munkaerőkölcshöz kezdődő kialakulását tükrözte a Tanácsköztársaság leverése utáni első szabad május elseje alkalmából indított, ill. kibontakozott munkaverseny is. Az éhséggel viaskodó munkások, a pártszervezetek, szakszervezetek és az üzemi bizottságok vezetésével nap mint nap a munka hőstetteit vitték véghez. Ez csak az alapján volt lehetséges, hogy a munkások egyre nagyobb tömege kezdte felismerni, hogy a lerombolt országot nem a tőkésnek építik újjá.

Az 1945-ben kibontakozott májusi, ill. országos újjáépítési munkaversenynek a termelés növeléséért folytatott harc szempontjából volt nagy a jelentősége. Kitérő lehetőséget biztosított arra, hogy fejlessze, segítse kialakítani egyrészt a kollektív szellemet, továbbá erősítse az üzemek munkásainak a kitérőt és a vállalt feladatok teljesítéséért folytatott harcban az összefogását, együttműködését erősítse, másrészt a feladatok teljesítése érdekében arra ösztönözte a munkásokat, hogy a munkafolyamatokat ésszerűsítsék, a többtermelés érdekében a munkások, az üb-k az üzemszervezés kérdéseivel behatóbban foglalkozzanak, újítsanak stb.

A májusi munkaversenyt a Weiss Manfréd Acél és Fémművek kommunista pártszervezete kezdeményezte 1945. március 25-én. A verseny gondolatát egész Csepel munkássága, Budapest és környéke üzemeinek többsége magáévá tette. A versenyfelhívásban a legégetőbb termelési, pártszervezési és pártépítési feladatok szerepelnek. „Mi, a Magyar Kommunista Párt csepeli szervezete — hangzik a felhívás —, elhatároztuk, hogy május elseje, a nemzetközi munkásünnep első szabad megünnepelésére már most, március végén megtesszük az előkészületeket. Legméltebben úgy ünnepehetjük május elsejét, ha minden erővel igyekszünk április hó folyamán a gyárakban és üzemekben és közmunkában a Vörös Hadsereg szükségleteit kielégíteni, a munkafegyelmet megszilárdítani, hogy minél előbb végezhessünk a fasiszta rablókkal.”⁵⁸ A versenyvállalás első pontja is a felszabadulás után közvetlenül igen nagy problémát jelentő munkafegyelem helyreállítását tűzte ki célul. A versenyfelhívást elsőként elfogadó angyalföldi pártszervezet ugyancsak a többtermeléssel közvetlenül összefüggő feladatokat állította előtérbe. „Mindent elkö-

⁵⁶ SZOT L. 1945. I. d. Vas—Witteg-levelek., Lásd még Berend T. Iván i. m. 73. l.

⁵⁷ Vö. Ausch Sándor i. m. 141. l.

⁵⁸ „Szabad Nép” 1945. március 25. A májusi versenyre bővebben: Strassenreiter Erzsébet: Az 1945-ös májusi verseny. „PtK” 1960. 1—2. sz. 201—218. l.

vetünk — olvashatjuk az angyalföldiek „feleletében” —, hogy a szociáldemokrata párttal és a szakszervezetekkel együtt az üzemekben a helyreállítási és termelési munkának új lendületet adjunk és a munkafegyelmet biztosítsuk.”⁵⁹

Az MKP-nak ebben az időben kiépülőben levő üzemi pártszervezetei mellett a munkaversenyt az üb-k szervezték és irányították. A termelés fokozása érdekében jelentős felajánlások születtek: A Ganz Hajógyárban az üzem dolgozói vállalták, hogy a Vörös Hadsereg részére készített pontonok 2. csoportját ötvenezer munkaórával előbb készítik el, mint az elsőt.⁶⁰ Az Északi Főműhely munkásai a májusi versenyben 32 mozdony javítását vállalták és azt eggyel még túl is teljesítették.⁶¹ A Magyar Textilipar dolgozói a verseny keretében, az üzem élére kirendelt szovjet parancsnok által előírt napi 10 ezer méter helyett 11 ezer méter anyagot gyártottak a Vörös Hadsereg részére.⁶²

A Bányász Szakszervezet 1945. május 12—13-án megtartott kongresszusán szó esett a többi között arról, hogy a májusi munkaverseny áterjedt a bányászokra is. A salgótarjáni szénmedencében pl. munkával ünnepelték az első szabad május elsejét.⁶³ A MÁK üb-je 1945. április 21-én felhívást intézett a tokodi üzemi bizottsághoz, hogy „a közös kenyéradó forrás, a termelés érdekében” kell felhasználni az első szabad május elseje méltó megünneplését.”⁶⁴

A májusi verseny keretében számos üzem dolgozói vállalták a munkaidő meghosszabbítását, ill. díjmentesen túlóráztak. A Gázművek üb-je a dolgozókkal egyetértésben felajánlotta, hogy minden dolgozó 5 héten keresztül napi félórát díjmentesen túlórázik, ami összesen 32 000 munkaórát jelentett.⁶⁵ A Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár dolgozói vasárnapi különműszakokat vállaltak.⁶⁶ A verseny eredményeként meggyorsult az üzemek helyreállítása, javult a munkafegyelem, nőtt a termelés. A jelentős eredmények alapján állapíthatta meg az SZT főtitkára, Kossa István: „Örömmel és büszkeséggel vettük tudomásul, hogy a demokratikus Magyarország proletáriátusa nemcsak szavakban, hanem tettekben is cselekvőleg fejezi ki ragaszkodását a szocialista gondolat iránt.”⁶⁷

Amikor az MKP a májusi konferencián meghirdette az ország újjáépítésének nagyszerű programját, tudatában volt annak, hogy megvalósítása milyen óriási feladat. Tisztában volt azonban azzal is, hogy a munkásosztály és a párt vezető szerepének további alakulása, a népi demokratikus forradalom sorsa attól függ, hogy ki áll élére az ország újjáépítésének. Természetesen a munkásosztály forradalmi pártjának az sem volt közömbös, hogy milyen módon és mennyi idő alatt sikerül ezt a hatalmas feladatot megoldani, s ezáltal mennyivel lehet lerövidíteni a szenvedések idejét.⁶⁸ A párt az újjáépítési program kidolgozásakor épített a munkásosztálynak a termelés területén addig kifejtett erőfeszítéseire, áldozatvállalására, és eredményeire, s számított arra, hogy a program valóra váltásáért folytatott harcban is élen jár a munkásosztály. A májusi verseny tapasztalatai alapján feltételezte, hogy az ország újjáépítésének programját a dolgozó tömegek magukévá teszik.

Az a visszhang, amelyet az újjáépítési program az egész országban kiváltott,

⁵⁹ Uo. 1945. március 31.

⁶⁰ Uo. 1945. április 10.

⁶¹ Uo. 1945. április 18.

⁶² Uo. 1945. április 20.

⁶³ SZOT L. 1945. 2 d. Bányász Szakszervezet. A központi üb beszámolója 1945. szeptember 9.

⁶⁴ SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz.

⁶⁵ „Népszava” 1945. május 29.

⁶⁶ SZOT L. 1945. 2. d. Kossa levelek.

⁶⁷ SZOT L. 1945. 2. d. Kossa levelek (1945. május 15.)

⁶⁸ Vö. Harc az újjáépítésért i. m. 30—31., 84—85. l.

minden várakozást felülmúlt. Az üzemek, bányák dolgozói tömegesen fejezték ki egyetértésüket az MKP által meghirdetett programmal. A munkásság- párttagok és pártönkívüliek egyaránt — a termelés növelésével fejezte ki, hogy kész a nagy áldozatokkal járó feladatok megoldására.

A kommunista vezetés alatt álló Szakszervezeti Tanács felismerte az országos újjáépítési verseny kedvező lehetőségét és szükségességét és 1945. június 15-én kiadta versenyfelhívását. A Szakszervezeti Tanács felhívással fordult a demokratikus Magyarország szervezett munkásságához, értelmiségéhez és parasztságához a nációk a nyilasok által kirabolt, elpusztított, lerombolt ország mielőbb újjáépítése érdekében... „Munkára hívunk mindenkit, — olvashatjuk a felhívásban — hogy többet, gyorsabban, eredményesebben termelve kölcsönös támogatással minél előbb elérje az ország életnívójának felemelését és romjaiból való gyors felépítését.

Általános újjáépítési versenyt hirdetünk, s ezért felkérjük az összes szakszervezeteket, üzemi bizottságokat, dolgozónak ki részletes terveket és juttassák el azokat a Szakszervezeti Tanácshoz.”⁶⁹ Felszólította továbbá a Szakszervezeti Tanács az illetékes szerveket, így az üzemi bizottságokat is, hogy ajánljanak fel díjakat, melyekkel az 1946. május 1-én záruló verseny győzteseit jutalmazzzák. A felhívással egyidőben az SZT vezetésével Újjáépítési Verseny Bíráló Bizottság létesült, ill. az SZT a verseny szervezésére, irányítására újjáépítési titkárságot hozott létre.⁷⁰

A verseny szervezésében, a dolgozók mozgósításában, a kitűzött feladatok végrehajtásáért folytatott harcban a kommunisták jártak elől. Az MKP Szakszervezeti Osztálya több esetben összehívta az üzemi pártszervezetek titkárait és a kommunista üb elnököket a munkaversennyel kapcsolatos feladatok megbeszélésére. Egy ilyen megbeszélésen hangsúlyozta Apró Antal: az üzemi pártszervezeteknek üb-knek tervszerűbbé kell tenni a munkát. A szakszervezetekben és az üzemi bizottságokban dolgozó kommunisták felelőssége nagy, nekik kell a termelés szervezésében, a napi munkában példát mutatni, fő feladatuk a termelés növelése. Az üzemi bizottságoknak minden üzemben egyik legdöntőbb feladata a munkaverseny szervezése. A munkaversenyt arra is fel kell használni, hogy az együttműködést a kommunisták növeljék az SZDP tagjaival. A racionálisabb munkaszervezés a különböző vállalatok üzemi bizottságai között együttműködést követeli meg. Építsenek ki az üb-k egymással kapcsolatokat.⁷¹

Az MKP és az SZT útmutatásai alapján az üzemekben, bányákban újjáépítési versenybizottságokat hoztak létre. A vállalatok egy részénél a versenybizottság összetétele úgy alakult, hogy benne képviselve volt a vállalatvezetőség műszaki megbízottja, a terminusiroda vezetője és az üb 3 tagja.⁷² A közép- és nagyüzemekben szélesebb versenybizottságok alakultak, s összetételük jobban megfelelt a fenti céloknak, alkalmasabbak voltak az üzemek dolgozóinak munkája összehangolására. Ezekben a versenybizottságokban részt vett az üb elnök, a két munkáspárt üzemi titkára, a bizalmiak 2 képviselője, 2 szakmunkás és 3 műszaki tisztviselő.⁷³ Hasonlóan alakult a versenybizottság összetétele a bányavállalatoknál is. Néhány bányánál a

⁶⁹ Szakszervezeti Közlöny, 1945. június 15.

⁷⁰ Lásd a Magyar Szakszervezetek első szabad közgyűlése (1945. december 2.) Bp., 1946. 29—30. l.

⁷¹ SZOT L. 1945. 41/2 d. dokumentumok és jkv-ek. Üzemi titkári értekezlet jkv-e 1945. augusztus 6.

⁷² Lásd SZOT L. 1945. 28. d. Piros László levelezése. (Javaslat az Országos Újjáépítési verseny egységes szervezésére 1945. június.)

⁷³ SZOT L. 1945. 8 d. Vasas Szaksz. Vegyes., Péter János: Az üzemi bizottságok és feladataik a termelésben. Társadalmi Szemle, 1946. 6. sz. 456. l.

versenytervek kidolgozására szakszervezeteket hoztak létre. A tokodi bányavállalat üb-je 1945. július 16-án határozatot hozott, hogy „a bányászok versenytermelésének megszervezésére szakszervezet alakítandó, hogy az előző évek átlagos termelési mennyiségének eléréséhez megfelelő tervek, ill. szakszerű útbaigazítás álljon rendelkezésre.” Az üb felkérte az igazgatót, hogy a szükséges lépéseket e célból tegye meg.⁷⁴

A versenybizottságok dolgozták ki az üzemek konkrét újjáépítési terveit, a munkaprogramokat és a versenyben elérendő célkitűzéseket. Segítségükre volt az SZT-ben létesített újjáépítési titkárság, ill. a különböző szakmai szervezetek. A Vas- és Fémmunkások Szakszervezete pl. a vasas üzemek üb elnökeivel, alelnökeivel és főbizalmiaival 1945. július 5-én megtárgyalta és elfogadta az újjáépítés programját: a munkafegyelem helyreállítása, a termelés fokozása — a műszaki értelmiség mozgósítása — a nagyfokú munkaerőhiány csökkentése, az üzemekben az életnívó javítása, a vasas üzemek együttműködése, ingyenes túlmunka vállalás az újjáépítés meggyorsítása érdekében.⁷⁵ A Mérnökök és Technikusok Szakszervezete szintén megalakította versenybizottságát, amely tervezetet dolgozott ki a munkaverseny egységes elvek alapján való megszervezésére és lebonyolítására, s mozgósította a műszaki értelmiségben az újjáépítési versenyben való aktív részvételre.⁷⁶

Már az eddig mondottakból is kitűnik, hogy az MKP és az SZT igyekezett körültekintően előkészíteni az újjáépítési versenyt, megteremtve annak mind a politikai, mind pedig a műszaki feltételeit. A párt útmutatásai alapján létesített üzemi programkészítő és versenybizottságokban a fizikai munkások a műszaki értelmiséggel szorosan együttműködve munkálkodtak a többtermelés biztosítása érdekében. Az újjáépítési verseny egyik legnagyobb eredménye volt, hogy az üzemi bizottságok figyelmét a termelési és üzemszervezési kérdésekre irányította. A verseny időszakában az üb-k többsége aktívan és eredményesen foglalkozott a munkaszervezés kérdéseivel. Ennek is szerepe volt abban, hogy számos ötlet, újítás látott napvilágot, került bevezetésre, amelyek a termelés növekedését eredményezték. Több gyár üb-je Ganz Vagon, Hazai Fésűsfonó, MÁVAG, Danuvia stb. — jutalmakkal ösztönözte a dolgozókat a termelés ésszerűsítését és emelését eredményező ötletek, újítások bevezetéséért.⁷⁷ A Danuvia Fegyver- és Lőszergyár Rt. üb-je pl. egész ülést szentelt (1945. augusztus 15-én) az üzemszervezés — az üzem gépparkjának ésszerű kihasználására, a rendelkezésre álló munkaerő gazdaságos hasznosítása, a munkakiesés elkerülése érdekében 3 hónapra előre gépterhelési terv készítése, gazdaságos termelés, üzemi ellenőrzés kiépítése — kérdéseinek megtárgyalására. Az érdemi tárgyalás érdekében az üb a gyár kommunista mérnökét kérte fel az ülés előadójának.⁷⁸

Az újjáépítési verseny többtermelésre mozgósította az ország dolgozóit. Az egyéni és kollektív versenyben nagyszabású felajánlások és eredmények születtek. A különböző szakmák és üzemek dolgozói versenyszerződéseket kötöttek. Az óbudai MKP szervezet kezdeményezésére a téglagyárak üzemi bizottságai és gyárvezetői 1945. június 19-én tanácskozást tartottak, s megtárgyalták, hogy hogyan lehetne megindítani a még nem működő üzemeket és ezáltal is fokozni a termelést. Július 2-től szeptember 1-ig cseréptermelési versenyt indítottak, melyet a Drasche — gyár dolgozói nyertek meg, volt olyan 52 órás munkahetük, amikor több, mint 100 000 darab cserepet készítettek.⁷⁹ A budapesti famunkások üzemi bizottságai és bizalmiai 1945.

⁷⁴ SZOT L. 1945. 6. d. Bányász Szaksz.

⁷⁵ „Népszava” 1945. július 10., „Szabad Vasas” 1. sz. 1945. július 15.

⁷⁶ Lásd Szakszervezeti Közlöny. 1945. július 15.

⁷⁷ Lásd üb-köt. 55., 332—333. l.

⁷⁸ OL. Danuvia Fegyver- és Lőszergyár Rt. 1. cs. üb jkv-ek 16—18.

⁷⁹ „Szabad Nép” 1945. június 20., szeptember 19.

július 14-én tárgyalták meg az újjáépítéssel kapcsolatos teendőket és elhatározták, hogy a Duna hidak helyreállítási költségeihez heti két túlmunkaórával járulnak hozzá, elhatározták továbbá, hogy az újjáépítés első vonalában dolgozó üzemek munkás- és gépszükségletének kielégítéséhez segítséget adnak.⁸⁰

Az egész ország érdeklődést kiváltó, több tízezer dolgozót közvetlenül is érintő munkaverseny indult 1945. július 15-től december 31-ig az ország két legnagyobb üzeme a MÁVAG és WM között. A szocialista versenyt⁸¹ a MÁVAG üzemi bizottsága kezdeményezte. A két üzem versenyvállalása a termelés jelentős növelését előirányzó, konkrétan részletezett célkitűzéseket tartalmazott. Mivel mindkét üzem termelésének nagyobbik részét a jövátételi szállítások kötötték le,⁸² a vállalatok is elsősorban e kötelezettségek teljesítésére irányultak. Ezen kívül mindkét versenyszerződés tartalmazta még a dolgozók élelmezési, szociális ellátásának javítására irányuló feladatokat. A versenyt a MÁVAG dolgozói nyerték meg.⁸³

A MÁVAG sikerét elősegítette, hogy az üb a vállalat műszaki értelmiségével szorosan együttműködve, számos termelést meggyorsító újítást, intézkedést vezetett be. Ők vezették be a felszabadulás után elsőnek az ún. szorgalmi bérrendszert, melynek értelmében minden olyan munkásnak, aki a munkabérből, vagy a nyersanyagból meg tudott valamit takarítani, a háromhavi megtakarított összeg százalékában kifejezett mennyiségét csatolták a fizetéséhez, másrészt 3000, 2000 és 1000 pengős jutalmakat tűztek ki mindazoknak, akik a rezsiköltséget munkájukkal csökkenteni tudták. Érthető, hogy az üzemben több jelentős újítás került bevezetésre.⁸⁴

Az ország újjáépítési verseny motorjai, az üzemi bizottságok a legkülönbözőbb módon és eszközökkel serkentették a dolgozókat a többtermelésre. A legáltalánosabb és egyben a leghatékonyabb eszköz a beszerzett élelem és ruházati cikkek meghatározott szempontok szerint történő elosztása volt. Az üb-k a szétosztást oly módon eszközölték, hogy előnyben részesítették azokat az üzemeket, üzemszerveket, csoportokat, egyénket, amelyek, ill. akik a termelésben élen jártak. Az Ajkai Kőszénbánya Rt. üb-je pl. 1945. november 1-én úgy határozott, hogy nagyobb juttatásban kell részesíteni a legjobb teljesítményt elérteket, akiknek a legtöbb műszakja van és ki kell zárni a juttatásból azokat, akiknek igazolatlan műszakjuk van.⁸⁵ A szegedi Orion Bőrgyár üb-je 1945. július 14-én egyhangúlag úgy határozott, hogy a munkaversenyben legjobb teljesítményt elérteket külön is jutalmazni kell és a gyárban legnagyobb teljesítményt elért és arra a legalkalmasabb munkás arcképét meg kell festeni.⁸⁶ A WM Gépgyár üb-je a munkaversenyben élenjárt dolgozói között jó csereeszköznek bizonyuló zománcedényeket, rézgálicot és szeget osztott ki. A fel-

⁸⁰ „Népszava” 1945. június 15.

⁸¹ Az a tény, hogy a két gyáróriás között megkötött versenyszerződés a legerdekeltebbek szocialistának nevezték nemcsak a megváltozott munkához való viszonyt fejezte ki, de tükrözi azt is, hogy a szervezett munkásság tisztában volt azzal, hogy áldozatos munkájával nem a tőkésnek építi újjá a lerombolt országot.

⁸² 1945 nyarán indult meg a jövátételi termelés és egy 1945. július 20-án készült — a jövátételi termelésben résztvevő vállalatokat feltüntető — jegyzék már 124 vállalatot tüntet fel. (SZOT L. 1945. 1. d. Vas—Witteg levelek.) Az ország 4 legnagyobb üzeme 1945-ben több mint 11 millió dollár értékű terméket gyártott jövátételre. A Rima kb. 3,5 a Ganz gyárak 2,7 a WM 2,4 és a MÁVAG 2,3 mill. dollár értékűt. (SZOT L. 1945. 4. d. Vasas Szaksz. Ganz és T. az üb évvégi zárójelentése, lásd még a jövátételi munkára Berend T. Iván i. m. 59. l.)

⁸³ Lásd OL. WM. O. 33 L/43. Közli: üb-köt. 355—359. l., a verseny értékelését SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel. WM. üb jkv. 1946. január 21.

⁸⁴ „Népszava” 1945. július 15.

⁸⁵ OL. üb jkv-ek. 40 cs.

⁸⁶ SZÁL. Orion Bőrgyár üb jkv-ek. 1945. 44. l.

jegyzés szerint 136 fő fejeként 3 kg zománcedényt, 124 fő 1 kg rézgálicot és 83 fő 2 kg szegget kapott.⁸⁷

Az Alberttelepi bánya üzemi bizottsága javasolta az igazgatóságnak, hogy a fizetésen felül a teljesítményhez igazodó természetbeni — szén — többletjuttatást vezessék be. Az igazgatóság a javaslatot elfogadta és 1946. január elsejétől bevezették a teljesítmény bérezését. Az 1943. évi összteljesítményt vették alapul és a juttatás így alakult: ha a teljesítmény elérte az 1943. évi teljesítmény 50%-át, akkor a többletjuttatás

50% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 0,25 q szén
60% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 0,40 q szén
70% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 0,60 q szén
80% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 0,85 q szén
90% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 1,15 q szén
100% esetén a dolgozónkénti, műszakonkénti átlagos fejadag 1,40 q szén⁸⁸

A versenyszerződésék szinte kivétel nélkül tartalmazták a munkaidő maximális kihasználására való törekvést. Az üb-k percnyi pontossággal meghatározták a munkakezdés és befejezés idejét, és betartását ellenőrizték. A rendszeresített üzeme-értekezleteket munkaidő után, ill. vasárnap tartották. Ennek ellenére az azokon való megjelenés 80—90%-os volt.⁸⁹ A gyári értekezletek nemcsak a termelés, a munkaverseny állásának ismertetése szempontjából voltak jelentősek, de az üb-k és a dolgozók közötti kapcsolat alakulása szempontjából is. Szerepük a nehézségek növekedésével nőtt. Azoknál a vállalatoknál, ahol az üb a gyári értekezleteken rendszeresen beszámolt tevékenységéről, problémáiról, a munkásság a nehézségek ellenére is elégedett volt az üb munkájával.⁹⁰

A munkásosztály erőfeszítései a termelés növelése érdekében nem voltak eredménytelenek. Leküzdött számos akadályt, pl. az 1945-ben a vasiparban különösen jelentős munkaerőhiányt, amely nagy gondot okozott. Az ózdi Vas- és Acélglyár munkáslétszáma még 1945. július 15-én is az 1944 évinek kb. 70%-a volt,⁹¹ a Ganz Vagongyár munkáslétszáma 1945 első felében nem érte el az 1943. évi 50%-át, de hasonló volt a helyzet más vasipari üzemeknél is. 1945 második felében gyorsan emelkedett a munkáslétszám és 1946 elejére elérte a háború előtti szintet,⁹² és ezzel párhuzamosan, ha lassan is, de emelkedett a termelés. Az egész ipar szempontjából oly fontos szénbányászat termelése 1945. júniusában elérte az 1938. évi átlag 43,3%-át, júliusban 44,2%-át, augusztusban 51,9%-át, szeptemberben 53,8%-át, októberben 56,4%-át, novemberben 53,3%-át és decemberben 56,5%-át.⁹³ A széntermelés egy év alatt több mint kétszeresére emelkedett. Míg 1945 májusában a napi termelés 1055 vagon volt, addig 1946 májusában már 2200.⁹⁴ A termelés ilyen jelentős fel-futásához nagy mértékben hozzájárult az, hogy az országos újjáépítési verseny keretében 1946 februárjától kibontakozott a bányászok országos versenye — szén-csata — és a bányák 1946 január 1-vel történő állami kezelésbe vétele.

⁸⁷ SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel.

⁸⁸ SZOT L. 1946. 12. d. Bányász Szaksz. (Hirdetmény 1946. január 1.)

⁸⁹ Vö. Péter János: Az üzemi bizottságok és feladataik a termelésben. Társadalmi Szemle. 1947. 1. sz. 451. l.

⁹⁰ Lásd pl. a Fémáru Fegyver és Gépgyár Rt. gyári értekeztetének jkv-t. SZOT L. 1945. 8. d. Vasas Szaksz. Vegyes. 1945. november 27.

⁹¹ Lásd SZOT L. 1945. 1. d. Vas-Witteg levelek (jelentés).

⁹² Vö. Berend T. Iván i. m. 152—153. l.

⁹³ Lásd Berend T. Iván i. m. 42. l. (4. táblázat).

⁹⁴ Lásd „Szabad Nép” 1946. május 24.

3. Az üb-k a tőkés szabotázsakciók és az ún. vadsztrájkok ellen

Az országos újjáépítési verseny első hónapjaiban elért eredményeket — a munkafegyelem javulása, a termelés általános emelkedése, az újjáépítés ütemének meggyorsulása — veszélyeztették a tőkés szabotázsakciói, majd a Kisgazdapárt győzelmével lezajlott országgyűlési választások után kibontakozott reakciós erők támadása a népi demokratikus forradalom addigi vívmányai ellen. A burzsoázia annak ellenére, hogy az MKP mindent elkövetett a tőke mozgósítása, az ország újjáépítésébe való bevonása érdekében, 1945 nyarától egyre nyíltabban szabotálta az újjáépítést. A nagytőkés újjáépítést szabotáló tevékenysége sokféle formában nyilvánult meg: kezdve a helyreállítási munkák — melyeket, mint láttunk a dolgozók öntevékenyen kezdtek meg — akadályozásától, folytatva a nyersanyagok és a rendelkezésre álló tőke elrejtéséig, ill. nyugatra csempészéséig.⁹⁵ Sőt a burzsoázia a munkás-paraszt demokratikus államtól kapott iparindítási hitelek és jóvátételi előlegek egy részét is a termelés fejlesztése helyett, a nagyobb és gyorsabb hasznot hajtó spekulációs üzletekbe fektette be.⁹⁶

Az országgyűlési választások eredményeit túlbecsülő reakciós, jobboldali erők 1945 őszen erejüket meghaladó támadást kezdtek a népi demokratikus forradalom ellen. Gazdasági téren tovább fokozták szabotázsakcióikat, tevékenységükkel hozzájárultak az infláció mélyüléséhez. Az infláció következtében előállt nagy áruhiányt a tőkés spekulációs tevékenységük kiterjesztésére használták fel. Többségük nemcsak a termeléssel, de a munkásság minimális ellátásával sem törődött. A nagyburzsoázia a kiéheztetés fegyverével akarta megtörni a munkásosztály forradalmiságát. Arra számított, hogy a gazdasági nehézségek fokozásával elégedetlenséget, zavart és elkeseredést idéz elő a dolgozók soraiban, ami kedvező alapot teremt a dolgozók egységének megbontására, a munkásság és az MKP, egyáltalán a forradalmi erők visszaszorítására.⁹⁷ Spontán, majd szervezett akciókat kezdtek a népi demokratikus forradalom egyik legnagyobb vívmánya, a földreform ellen. Több helyütt megkezdték a kiosztott földek visszavételét, s egyre nyíltabban követelték a földreform revízióját.⁹⁸

Politikai téren az MKP elszigetelését, a forradalmi erők hatalomból való kiszorítását tűzték ki célul. Általános támadást kezdtek a munkásosztály pozíciói ellen, így a szakszervezetek és az üb-k ellen is. A tőkés elérkezettnek látták az időt arra, hogy a választások eredményeire támaszkodva megszabaduljanak a számukra oly veszélyes szakszervezetektől és üzemi bizottságoktól. Azt követelték a Kisgazdapárt vezetőségétől, hogy a végleges rendezésig — elgondolásuk szerint a szakszervezetek és az üzemi bizottságok politikai és gazdasági funkcióinak, jogainak teljes megsemmisítéséig — pártközi megállapodás útján biztosítsa az üzemi bizottságokban és a szakszervezetek vezetésében a pártösszetétel megváltoztatását, a parlamenti összetétel arányainak megfelelően. Az 1945 novemberében készült feljegyzés hangsúlyozza: „amennyiben ezek nem biztosíthatók, a jelenlegi szakszervezeteket és üzemi bizottságokat a dolgozók kizárólagos érdekképviselői szerveiként elismerni

⁹⁵ A tőkés a valutaforgalom szabaddá tétele után a vállalatokból kivonták a mobiltőke egy részét, azt valutába fektették és nyugatra csempészték. (PI. Arch. 2/9—23. Idézi: üb-köt. 61. l.)

⁹⁶ Bővebben: Berend T. Iván i. m. 66—67. l.

⁹⁷ Részletesen tárgyalja ezt a problémát Molnár János: A munkás- és paraszttömegek harca a Kommunista Párt vezetésével a reakció ellen (1945. október — 1946. március) tanulmánya. Lásd Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. i. m. 291—373. l.

⁹⁸ Bővebben: M. Somlyai Magda: Szabadulás és magvetés. Az 1945-ös földreform történetéből. A Magyar Történelmi Társulat és a Hazafias Népfront Könyvtára. 1961. 74—83. l.

nem lehet.⁹⁹ Másszóval: ha a szakszervezetek és az üzemi bizottságok vezetésének összetételét a jobboldal javára megváltoztatni nem lehet, akkor hatáskörüket, jogaikat kell csökkenteni.

A tőkés szabotázsakcióknak, a reakciós támadásnak nem várt következményei, s eredményei lettek. Az üb-k 1945 nyarától az MKP és az SZT következetes harca eredményeként növelték ellenőrző tevékenységüket. Ebben szerepe volt annak is, hogy az üb-k a párt májusi konferenciája, a 2. üb-rendelet megjelenése után megértették; közvetlen feladatuk nem a tőkés tulajdon elleni harc, a tőkés kiszorítása a vállalatok vezetéséből, hanem az üzemek tőkés irányításának hatékony ellenőrzése. Ennek megfelelően figyelmüket az abból adódó feladatok eredményesebb megoldására fordították. Elősegítette az üzemi bizottságok ellenőrző tevékenységének fokozását, hatékonyabbá válását az is, hogy az üb-k már rendelkeztek e területen tapasztalatokkal, bizonyos ismeretekkel, amihez az üb-k részére indított továbbképző tanfolyamok is hozzájárultak.

Az üb-k ellenőrző tevékenységének fokozása, szakszerűbbé válása több tényezőben megnyilvánult, ill. kifejezésre jutott. Elsősorban abban, hogy az üzemi bizottságok többsége rendszeresen beszámoltatta az igazgatóságokat a termelési programokról, a termeléssel összefüggő feladatokról, problémákról. A Ganz Hajógyár üb-je pl. helyesen hadakozott az ellen, hogy a gyárvezetőség minden feladatot az üb-re hárítson, fellépett a szervezetlen gyárvezetés ellen, a felsőbb szervek segítségét kérte ahhoz, hogy az igazgatóságok feladatainak teljesítésére kötelezzék, s az üb az ország érdekében kész a gyárvezetőséggel együttműködni és feladatainak teljesítésében segíteni.¹⁰⁰ A Magyar Lőszerművek Rt. üb-je 1945. november 19-i ülésén megállapította: a gyárvezetőség az üb ellen hangolja a munkásságot, mindenért az üb-re hárítja a felelősséget. Az üb mulasztást követett el, mert túlzott bizalomból nem ellenőrizte eléggé a vezetőség munkáját. A jövőben az üb jobban élni fog a törvény adta jogaival, állandóan ellenőrzi és beszámoltatja a vezetőséget a végzett munkáról.¹⁰¹ A WM üb-je minden hónapban legalább egyszer beszámoltatta az igazgatóságot, igényelte, hogy a gyárvezetőség termelési terveit, programját az üb-vel rendszeresen ismertesse. Az üb 1945. szeptember 7-i ülésén a gyárvezetőség előterjesztette termelési programját és a vitában az üb tagok kifejezték, hogy világosabb tájékoztatót vártak. Hangsúlyozták, hogy az üb csak akkor tud segíteni a gyárvezetőségnek a program végrehajtásában, ha az a problémákat és hiányosságokat őszintén feltárja.¹⁰²

Az ellenőrzés eredményesebbé tételét szolgálta az is, hogy különösen a közép- és nagyvállalatok üzemi bizottságai, fokozottan támaszkodtak a műszaki értelmiségre. Az SZT 1945. októberében 24 kérdésből álló kérdőívet küldött ki az üzemi bizottságoknak és a kérdések között szerepel: Hogyan gyakorolja az üb a vállalat feletti ellenőrzést? Vett-e igénybe könyvszakértőt?¹⁰³ A válaszokból és egyéb jelentésekből megállapítható, hogy az üzemi bizottságok az ellenőrzés hatékonyabbá és szakszerűbbé tétele érdekében létesítették a műszaki bizottságokat, vonták be a mérnököket, technikusokat az üb-k munkájába. Amíg 1945 első felében csak néhány nagyüzemben létezett az üb mellett műszaki bizottság, addig az év második

⁹⁹ OL. ME. félév. ir. sz. n. Idézi: üb-köt. 66. l.

¹⁰⁰ Lásd SZOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. Vegyes levelek. Az üb idézett memoranduma 1945. október 16.

¹⁰¹ SZOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. Vegyes.

¹⁰² SZOT L. 1945. 3. d. Csepel. üb-k.

¹⁰³ Lásd SZOT L. 1945. 9. d. Vasas Szaksz. Vegyes.

felében már az üzemek többségében. De hasonló volt a helyzet a könyvszakértők igénybevételével is.

Az infláció elmélyülése, a megélhetési gondok fokozódása, a fekete-üzletek elburjánzása nagy elégedetlenséget váltott ki az ipari és a bányamunkásság körében. Az ösztönös elégedetlenség 1945 őszétől számos üzemben, bányában munkabeszüntetésekben, ún. vadsztrájkokban jutott kifejezésre. Ezek a sztrájkok azt látszottak igazolni, hogy a reakciós erők számításai valóra válnak; hiszen ők is a termelés minimumra szorításával akarták a munkás-paraszt demokratikus államot válságos helyzetbe juttatni és ezen keresztül a forradalmi erők pozícióit felszámolni. A reakciós jobboldali politikusokkal együtt ezért támogatták a munkások bérköveteléseit, izgattak sztrájkra. Peyer Károly 1945. augusztus 14-én Csepelen tartott beszédében burkoltan sztrájkra buzdította a munkásokat: „Miért dolgozzanak akkor — a munkások — RJ. —, amikor egy siber többet keres esetleg 5 kg. zöldpaprikán, mint ők egy nap.”¹⁰⁴ A sztrájkok veszélyét növelte az a tény, hogy sok helyen a kommunisták is a sztrájkhangulat hatása alá kerültek, nyíltan kifejezték elégedetlenségüket a párt gazdaságpolitikai irányvonalával.¹⁰⁵

Az MKP céltudatos, széleskörű felvilágosító munkával, a szakszervezetekre és az üzemi bizottságokra támaszkodva harcolt a reakciós érdekeket szolgáló vadsztrájkok ellen. A dolgozók jogos elégedetlenségét azok ellen igyekezett fordítani, akik okozói, előidézői voltak a nélkülözéseknek, mérhetetlen szenvedéseknek. E törekvésében a reakció segítette a pártot, azáltal, hogy 1945 őszén alig leplezett támadást indított a forradalom vívmányai ellen. A szervezett munkásság felismerte, hogy kik állnak a vadsztrájkok mögött és kiknek az érdeke a munkabeszüntetés. Az üb-k többsége elítélte a sztrájkokat és a reakciós erők elleni határozottabb harcot sürgette.

A WM üzemi lapja, a „Fogaskerek” az első sztrájkok kapcsán helyesen mutatott rá: „Szabad utat engedni egyes munkásrétegek sztrájkokban kirobbanó elkecseregésének, nemcsak a termelés és a munkafegyelem további katasztrofális zuhanását idézné fel, hanem a munkásosztály elszigetelésének veszélyével is járna.”¹⁰⁶ Ugyancsak a WM üb-je hangsúlyozta: az igazgatóság hibás a vadsztrájkok kirobbanásában, mert 7 hónapon keresztül tétlenül nézte az elégedetlenség növekedését. Az üb azonban nem engedheti meg az elkecseregés ilyen formában való kinyilvánítását. Az üb-nek rendszabályokat kell foganatosítani a felelőtlen igazgatókkal és rendbontókkal szemben.¹⁰⁷ Az üzemi bizottságon belül biztosítani kell a két munkáspárt tagjainak harmonikus együttműködését. El kell ítélni mind a túlzó baloldaliakat, mind a jobboldaliakat. Az üb zárja ki sorai közül azokat, akik az üb határozatával ellentétben felelőtlenül támogatják, ill. támogatták a sztrájkot. Az üb egyik tagját kizárta, mert elindítója volt a december végi sztrájkknak.¹⁰⁸

A dolgozók kemény rendszabályok és intézkedések foganatosítását követelték a munkáspártoktól és a kormánytól. A pécsvidéki bányák üzemi bizottságai 1945. december 7-én az alábbi intézkedések haladéktalan megvalósítását követelték a kormánytól: a környező országokhoz — Jugoszlávia, Románia — hasonlóan az infláció azonnali megállapítását, a bányák haladéktalan államosításának végrehajtását, a kettős árrendszer és szabadkereskedelem azonnali megszüntetését (az

¹⁰⁴ PI. Arch. 253/1—21.

¹⁰⁵ PI. Arch. 2/16—111. Az MKP Üzemszervezési Osztályának jelentése 1946. február 11. Vö. Ságvári Ágnes i. m. 201—202. l.

¹⁰⁶ „Fogaskerek” 1945. október 20. („A sztrájkok tanulságai”)

¹⁰⁷ SZOT L. 1945. 3. d. Csepel üb-k üb jkv. 1945. október 27.

¹⁰⁸ SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel üb jkv. 1946. január 1.

összes áruk zárolását), a malmok községeztését, az élelmiszerkészletek igazságos elosztását, a kötelező munkakataszter felállítását, mert csak ezáltal lehet ellenőrizni és munkára fogni a léhűtőket, a feketézők egyre növekvő tömegeit, továbbá a közélet megtisztítását, mert csak ezen keresztül lehet az állam további fejlődését biztosítani.¹⁰⁹

A reakció elleni harcban a munkásosztály a bányákhoz hasonlóan követelte a nagyüzemek és a bankok államosítását. A WM üb kommunista vezetője, Drahos Lajos, már szeptemberben felvetette a konzern államosításának szükségességét: „Nem szabad túrni azt sem, hogy a munkások tízezrei kikaparják a gesztenyét Weiss Manfrédek számára, akik Svájcba viszik a munka gyümölcsét.”¹¹⁰ Az üb 1945. október 22-i ülésén pedig már javasolta, hogy a bizottság hozzon határozatot, melyben kéri a gyár államosítását. A szociáldemokrata üb-tagok kérésére a döntést 27-re halasztották, mert a határozat meghozatala előtt szükségesnek tartják, hogy a kérdésében a párt vezetőivel tanácskozzanak.¹¹¹ A W. M. üb-je 1945. október 27-i rendkívüli ülésén megtárgyalta a gyár államosításának kérdését az üb egyhangúlag úgy határozott, hogy kérni fogja a vállalat és ezzel egyidejűleg a pénzintézetek államosítását. Drahos Lajos a vita során hangsúlyozta, hogy az államosítást két tényező sürgeti: 1. A gyári munkásság tudni akarja, hogy 7 hónapon keresztül kinek dolgozott, ismét egyéni célokat szolgáltnak-e, vagy sem. Ez a gyár most vérből és verejtékes munkával nőtt nagygyá, nem képezhet továbbra is magánvagyont. 2. Az államosítást a lehetetlen állapotok is indokolják. Feltétlenül kívánatos, hogy a gyár nemzeti érdekeket szolgáljon és nemzeti vagyon legyen, mert mint magánvagyont, nem tudja az egyetemes érdeket szolgálni. Ha az államosítás meg lesz oldva, a rend és fegyelem ismét helyreáll...¹¹² Az üb határozatát a vállalat összbizalmi értekezlete 1945. október 28-án teljes mértékben helyeselte és támogatta.¹¹³

Az Uhri Testvérek Autó-karosszéria és Járműgyár üb-je és bizalmi testülete 1945. november 19-én szintén követelte: a mozgó bérskála bevezetését, az üzemi ellátás megjavítását, az áruk rögzítését és a bányák, bankok, valamint a mammutvállalatok haladéktalan államosítását, hogy ezek értékei az állam rendelkezésére állhassanak.¹¹⁴ Az Ózdi Vas és Acélgár szervezett munkássága a termelés, a jóvátételi kötelezettségek teljesítése, az ország újjáépítésének meggyorsítása érdekében tartotta szükségesnek és követelte a gyár államosítását.¹¹⁵ Az Egyesült Izzó MKP üzemi pártnapján (1945. december) felszólaló munkások a tőke elleni határozottabb támadás megindítását, a nagyüzemek államosítását sürgették. Hangoztatták, hogy a tőkésék nagyon kevés áldozatot hoztak eddig is az ország újjáépítéséért, az inflációból csak hasznot húztak. Az állam elég erős ahhoz, hogy végrehajtsa az államosításokat.¹¹⁶

A dolgozók részéről megnyilvánuló nagymérvű államosítási törekvések és követelések egyben már azt is jelzik, hogy 1945—1946 fordulójára kezdenek megteremtődni a feltételei a tőke elleni erőteljesebb támadásnak. Ezek az állásfoglalások mutatják, hogy „alulról” egyre tudatosabban támogatják a szocialista forradalmat előkészítő, a szocialista forradalomba való átmenetelt biztosító, elsősorban nagy-

¹⁰⁹ SZOT L. 1946. 13. d. Bányász Szaksz.

¹¹⁰ Lásd „Szabad Nép” 1945. szeptember 11. („A vasasok közgyűlése”)

¹¹¹ Uo. 1945. október 24. („A WM kommunisztái államosítást követelnek”)

¹¹² SZOT L. 1945. 3. d. Csepel. üb-k üb jkv. 1945. október 27., lásd még OL. WM. O. 1094/6. özli: üb-köt. 404—406. l.

¹¹³ „Fogaskerek”, 1945. november 3.

¹¹⁴ SZOT L. 1945. 38/3. d. üb jkv-ek.

¹¹⁵ Lásd SZOT L. 1945. 1. d. Vasas Szaksz. Vegyes levelek. 1945. december 10.

¹¹⁶ Bp-i PB. Arch. Egyesült Izzó 1. d. Idézi: üb-köt. 139. jegyzet 65. l.

tőke-ellenes intézkedéseket. A néptömegek forradalmasodása, a reakciós erők ellen indított eredményes támadás nélkülözhetetlen feltétele volt.

A Szakszervezeti Tanács támogatta a munkások államosítási követeléseit. Az 1945. december elején tartott szakszervezeti kongresszus határozatot fogadott el, melyben 800 ezer szervezett dolgozó nevében követelte a szén- és bauxitbányák, a villamoserőművek és az 1000, vagy annál több munkást foglalkoztató üzemek államosítását.

Az MKP a tőke újjáépítést szabotáló tevékenységéből, a forradalmi erők ellen indított reakciós támadásból levonta a szükséges tanulságokat. Siettetten ezt a folyamatot a dolgozók elégedetlenségének nagyarányú fokozódása, az 1945 ősztől egyre nagyobb méretekben kibontakozott tőke- és reakcióellenes mozgalma.

A párt — mint említettük — az ország újjáépítésében a tőke aktív részvételére és kezdeményezésére számított. Azért, hogy ezt megkönnyítse, egyrészt szabadabb mozgási és érvényesülési lehetőséget biztosított a tőkének. „Eddig teljes gazdálkodási szabadság volt — állapította meg az MKP Közgazdasági Bizottsága 1945. október 24-i ülésén. Az volt az elgondolás, hogy a tőkéseket kezdeményezésre bírjuk, azonban ez nem vált be, felmerült a gondolat, hogy az eddig követett szabad gazdálkodási tervet feladjuk. Az intervenció elvet kell bevezetni... Nem lehet visszariadni, hogy egyes területeken a kötött gazdálkodást bevezessük.”¹¹⁷ Másrészt jelentős erőfeszítéssel visszaszorította — fenti gazdaságpolitikájának medrébe terelte — a forradalmi népi szervek mozgalmát, a tömegek radikalizmusa ellen hadakozott, gondolván, hogy az alapvetően gátolja a tőkés kezdeményezést. Mint fentebb láttuk, a népi szervek, így az üb-k is ellenállást fejtettek ki, nem értve a párt politikáját. Nem értették, hogy miért kell lemondaniok megszerzett pozícióikról. „Általában mint tapasztalatokról — olvashatjuk az egyik jelentésben, beszámolókat arról is, hogy a gyárakban az üzemi bizottságok mindinkább háttérbe szorulnak, elvesztik eredeti rendeltetésüket és ezzel ezen kezdetben eredményesnek mutakozó szerv a munkásság felé elveszti értékét. Ezt úgy munkás, mint párt szempontjából megakadályozandónak tartom.”¹¹⁸

A párt tehát 1945 tavaszától az ország újjáépítéséért folytatott harcban nagyobb figyelmet fordított a demokratikus államhatalom adta lehetőségek, eszközök és módszerek — a tőke állami korlátozása, ellenőrzése — kihasználására, ill. alkalmazására, mint a forradalmi népmozgalomban rejlő lehetőségekre. Az előbbi oly mértékben az utóbbi fölé helyezte, hogy részben kihasználatlan maradtak a forradalmi tömegmozgalomban rejlő lehetőségek, sőt a forradalmi népmozgalmak felhasználásának hiánya a „felülről” vívott harc eredményességének rovására ment.¹¹⁹ Ezt mutatták az 1945 őszi események tapasztalatai is.

Az MKP a reakció által indított támadás elleni harcban, majd a forradalmi erők ellentámadásának előkészítése és megalapozása időszakában leszámolt a tőke erejére és szerepére vonatkozó „illúzióival”,¹²⁰ a tőkének az ország újjáépítésébe való bevonásának feltételezett nagyarányú lehetőségére alapozott elképzeléssel. A burzsoázia minden kétséget kizáróan bebizonyította: az ország és saját közvetlen érdekeinél is fontosabbnak tartotta a forradalom — még ha az lassú is! — megállítását, a népi demokratikus vívmányok felszámolását. Az MKP ennek megfelelően módosította gazdaságpolitikai irányvonalát, a dolgozó tömegek és az ország érdekeinek jobban megfelelő forradalmi követeléseket állította előtérbe. E követelések,

¹¹⁷ PI. Arch. 2/9—0009. 1945. október 24-i ülés jkv-e. Idézi: Berend T. Iván. I. m. 91. l.

¹¹⁸ PI. Arch. 253/1—21. 1945. október 24.

¹¹⁹ Vö. Berend T. Iván i. m. 55., 91. l., Ságvári Ágnes i. m. 203. l.

¹²⁰ Lásd Berend T. Iván i. m. 93. l.

ill. program megvalósításáért folytatott harcban a párt fokozottan támaszkodott a forradalmi tömegmozgalmakra, melyek az ismertetett okok következtében 1945—1946 fordulóján ismét fellendültek.

Az ellenforradalmi támadás visszaverésre, a forradalmi ellentámadás előkészítése idején a népi demokrácia hívei az MKP vezetésével nagy sikereket értek el. Nemcsak az addig kivívott eredményeket, pozíciókat védték meg sikerrel, de azokat főleg az ellentámadás során jelentősen tovább is fejlesztették. A demokratikus állam számos intézkedéssel — az áru- és nyersanyagkészletek, valamint az újonnan termelt iparcikkek nagyobb részének zárolása, a beszolgáltatási rendszer megreformálása, állami készletek gyűjtése a közellátás eredményesebb biztosítása érdekében, az adó-pengő-rendszer bevezetése és a bankjegydézsma végrehajtása, kommunista vezetéssel a Gazdasági Főtanács és a Jóvátételi Hivatal létrehozása stb. — tovább fokozta a tőke korlátozását, mind radikálisabban beavatkozott a tulajdonviszonyokba. Nagy eredmény volt — egy hónappal a Kisgazdapárt választási győzelme után! — a szénbányák állami kezelésbe vételéről szóló törvény kiharcolása.

A jelzett eredmények fontos feltételei voltak egyrészt az infláció felszámolásának a stabilizáció megteremtése útján, másrészt a forradalmi erők sikeres ellentámadása megindításának. Az ellentámadás 1946. januárjában elkezdődött, amely tetőpontját március elején, a Baloldali Blokk létrehozásával és programja melletti hatalmas tüntetéssel érte el. Az ellentámadás véghezvitelében az egész országban felélénkült és nagy arányokat vett tömegmozgalmaknak döntő szerepük volt. A gyárak, bányák dolgozóinak mozgalmát a pártszervezetek, szakszervezetek és az üb-k szervezték és irányították.¹²¹

A munkáspártoknak és a Szakszervezeti Tanácsnak az üzemi bizottságok segítségével 1946 végére, 1945 elejére sikerült a vadsztrájkokat megállítaniok és a dolgozók elégedetlenségét, szervezett mozgalmát a reakció ellen fordítani. Az üzemek dolgozói további erőfeszítéseket tettek a folyamatos termelés fenntartására, növelésére és egyre határozottabban és szervezettebben követelték a reakció elleni harc fokozását, a feketepiac felszámolását, a közigazgatás megtisztítását stb. A pártszervezetek és az üzemi bizottságok a dolgozók jogos követeléseinek kielégítése érdekében tiltakozó gyűléseket szerveztek. A reakció ellen 1946. február 13-án a budapesti üzemek 300 ezer dolgozója 10 perces figyelmeztető sztrájkot tartott.¹²² E megmozdulás során a dolgozók nagy fegyelmezettségéről és osztálytudatról tettek tanulságot. Tükrözi ezt az a beadvány is, amelyet a figyelmeztető sztrájk kapcsán a Chinoingyár dolgozói juttattak el a miniszterelnökhöz, követelve benne a reakció megsemmisítését és a közigazgatás megtisztítását. „Ha a reakció az utcát akarja: — írják a gyár szervezett dolgozói — ám legyen, állunk elébe, és nem kétséges előttünk, ki húzza a rövidebbet. De az utcán töltött idő az újjáépítés szempontjából veszteség. Ezért öntudatos hazafiságból és nem gyengeségből, ahogy ezt a reakció hiszi, nem tanítottuk meg eddig két kézzel a haza ellenségeit.”¹²³

Az üzem dolgozói miközben a közigazgatás reakciós elemektől való megtisztítását sürgették, a radikális végrehajtás érdekében követelték a szakszervezetek bevonását a tisztogatási akcióba. Február 23-án a budapesti üzemek munkásainak küldöttsége, az SZT főtitkárának vezetésével ismertette a miniszterelnökkel a szervezett dolgozók követelését: a kormány haladéktalanul intézkedjék a felduzzadt

¹²¹ Az ellentámadás részletes leírásától eltekintünk, mert azt Molnár János i. művében — 337—372. l. — nagy tényanyagra támaszkodva feldolgozta.

¹²² Lásd „Szabad Nép” 1946. február 14. („Tömegmegmozdulás”, vezércikk).

¹²³ OL. Nagy Ferenc félviv. ir. XI/1. Közli: üb-köt. 460—461. l.

államapparátus leépítése és megtisztítása érdekében. Ebben a munkába a szakszervezeteket feltétlen be kell vonni. Amíg a köldöttség a miniszterelnökkel tárgyal, a nagyobb nyomaték kedvéért a parlament előtt mintegy 10 ezres főnyi munkástömeg tüntetett. A Gazdasági Főtanács február 27-én határozatot fogadott el a szakszervezetek tisztogatási akcióba való bevonásáról.¹²⁴ Ez a tény szintén növelte az üb-k szerepét és felelősségét.

A MKP, a forradalmi tömegmozgalmakra támaszkodva, a baloldali, demokratikus erők összefogása, a főbb követelésekért való egységes fellépés, az ellentámadás győzelemre vitele érdekében 1946. március 5-én megszervezte a három baloldali párt — MKP, SZDP, NPP — és a Szakszervezeti Tanács Szövetségét, a Baloldali Blokkot. A Függetlenségi Fronton belül létrehozott baloldali szövetség gyakorlatilag az 1944. december elején elfogadott nemzeti összefogás programjának, antikapitalista célkitűzéseinek haladéktalan és következetes megvalósítását követelte, kiegészítve azt az újjáépítést lehetővé tevő újabb követelésekkel. A Baloldali Blokk követelései: — a közigazgatás megtisztítása a szakszervezetek bevonásával, a bányák államosítása mellett a bauxitbányák, olajforrások, energiatelepek államosítása, a legfontosabb nagyüzemek — WM, RMSV, Győri Vagon- és Gépgyár, Ganzgyárak — állami kezelésbe vétele, a bankok egész ügyvitelének állami ellenőrzése — lényegileg megegyezett a szervezett dolgozók követeléseivel. Ezt azért tartjuk szükségesnek külön is hangsúlyozni, mert elsősorban ez tette lehetővé a tömegek egységes, fegyelmezett felsorakoztatását e követelések mögé. Két nappal a Baloldali Blokk létrehozása után Budapesten 400 ezer szervezett munkás tüntetett imponáló fegyelmezettséggel a reakció ellen, a baloldali szövetség követelései mellett.

Az ellentámadás győzelemmel végződött. A baloldali erők győzelmének három lényeges tényezőjére szeretnénk felhívni a figyelmet. Témánkkal összefüggésben első helyen a forradalmi népmozgalmak szerepét emeljük ki. 1945—1946 fordulóján az egész országban fellendült népmozgalmak megtörték a reakció támadását, alá-támasztották és megszilárdították a baloldali pártok hatalmi pozícióit. Az a tény, hogy az MKP 1945 ősztől újra támogatta és bátran támaszkodott az 1945 tavaszától kissé háttérbe szorított nagy erőt képviselő forradalmi tömegmozgalmakra, biztosította a tömegek helyes célkitűzésekért való mozgósítását. A tömegmozgalmak nagyszerűen alá-támasztották és kiegészítették a demokratikus pártok fontos államhatalmi és gazdasági pozíciókból vívott harcát. Második helyen — nem fontossági sorrendben! — a demokratikus erők együttműködését említjük melyet betetőzött a Baloldali Blokk létrehozása. Az ellenforradalmi támadás elhárítása, a forradalmi vívmányok megvédése, a tömegek és a demokratikus pártok egységes fellépését váltotta ki. A reakció elleni harcban, a baloldali erők által indított ellentámadásban a demokratikus erők együttműködése és szövetsége megszilárdult. S végül kiemeljük a munkásegység szerepét és jelentőségét. Nem kétséges, hogy a közös fellépés, a demokratikus erők szövetségének feltétele és fundamentuma a munkásegység volt.

A munkásegység gyakorlati megteremtéséért és megszilárdításáért folytatott harcban nagy szerepük volt, az üzemi bizottságoknak. Egyáltalán nem volt közömbös, hogy az üzemi bizottságokban együtt dolgozó kommunista és szociáldemokrata tagok együttműködnek-e. Különösen nem volt ez közömbös a reakció ellen indított támadás előkészítése és véghezvitele idején. Az esedékes üb választásokra pedig ekkor került sor. Ez a körülmény is növelte az 1946 elején lezajlott üzemi bizottsági választások jelentőségét.

¹²⁴ „Szabad Nép” 1946. február 24., 28.

4. Az 1946. évi üb-választások és a munkásegység

Az országos üb választások megtartását az MKP Központi Vezetősége kezdeményezte 1945. decemberben. A javaslatot az SZDP vezetősége és a Szakszervezeti Tanács elfogadta. Az üb-k újraválasztását a közvetlenül érintettek és érdekeltek — a dolgozók és az üzemi bizottságok — is helyeselték. Nem volt tehát akadálya annak, hogy 1945 végén a választások előkészítési munkálatai megkezdődjenek és 1946. februárjában sor kerüljön az üb-k újraválasztására.

Az üzemi bizottsági választások előkészítésére és lebonyolítására — mint az az előző fejezetben mondottakból is kitűnik — kiélezett belső helyzetben került sor. Hiszen a demokratikus erők az MKP vezetésével ezekben a hetekben állították meg, és verték vissza a reakció forradalom ellen indított támadását, s készítették elő az ellentámadást. Mivel mindkét munkáspárt nagy súlyt helyezett az üb-k befolyásolására, összetételük alakulására, vezetésükre stb. a választások előkészítése és lebonyolítása szükségképpen jelentős erőket kötött le. Várható volt az is — elsősorban a jobboldali szociáldemokraták 1945 őszétől megélenkült kommunista- és egységellenes tevékenységének ismeretében — hogy a munkáspártok vezetősége és a Szakszervezeti Tanács akarata és erőfeszítései ellenére, a választások számos üzemben kiélezik az ellentéteket a két munkáspárt tagjai és alsóbb szervei között. Mindezek ismeretében az MKP mégis javasolta az üb-k újraválasztását. Szükséges röviden megvizsgálni, hogy mi vezette ebben az MKP-t, miért tartotta elodázhatatlan feladatnak az üzemi bizottsági választások megtartását?¹²⁵

Ahhoz, hogy a feltett kérdésre válaszolni tudjunk, szükséges utalnunk az előző fejezetben mondottakra. Mindenekelőtt arra, hogy az MKP vezetése 1945 őszétől újra nagyobb gondot fordított a népmozgalmakban rejlő lehetőségek kihasználására, intenzívebben foglalkozott e mozgalmak szervezésének és irányításának kérdéseivel. Erre készítette a pártot a reakciós erők elleni támadás is. Ennek is szerepe volt tehát abban, hogy a pártvezetés az üb-k újraválasztásának lehetőségét megragadva igyekezett azt az üb-k munkájában tapasztalt hiányosságok felszámolására felhasználni. Ezen kívül — amint ezt a választások előkészítésének tapasztalatai mutatták — a párt az üb-k újraválasztásával a megnövekedett feladatokra kívánta felkészíteni, az oda nem való elemektől megtisztított és megerősített üzemi bizottságokat.

Az üb-k újraválasztását több tényező sürgette. Az ország 1945 végi válságos helyzete kinagyítva felszínre hozta az üzemi bizottságok pozitívumait és egyben hibáit is. Szembetűnően megmutatkozott, hogy a megfelelő összetételű és vezetésű üb-k milyen nagy jelentőségű szerepet töltenek be a tőkésék, a reakció elleni küzdelemben. Az ilyen üzemi bizottságokat semmilyen mesterkedésekkel nem lehetett eltéríteni eredeti, forradalmi feladataik teljesítéséért folytatott harctól, nem lehetett őket korrumpálni, a munkássággal szembefordítani vadsztrájkok szervezésére, vagy támogatására bírni. Hangsúlyozzuk; az üb-k többsége ilyen volt. Voltak azonban olyan üb-tagok és bizottságok, amelyek nem feleltek meg rendeltetésükből eredő feladataiknak. Számos tagot és bizottságot sikerült a tőkéséknek megvesztegetniök. A burzsoázia az első perctől minden eszközt és lehetőséget felhasznált az üb-k elleni harcban. Az üb-k tevékenységében megnyilvánuló legkisebb hibát felnagyítva, az üb-k rendszere elleni harchoz használt fel. A korrumpálás eszköze, ill. vádja külö-

¹²⁵ Az igaz, hogy a májusi 55 000-es rendelet 3. paragrafusa úgy rendelkezett, hogy egy év után az üb-k újraválasztandók, a két munkáspárt és a Szakszervezeti Tanács azonban, a vázolt helyzetre való tekintettel, közös megegyezés alapján képesek lettek volna a választásokat kedvezőbb időpontra elhalasztani.

nösen veszélyes volt. Azt a látszatot keltette, hogy a bizottságok többsége nem a munkásosztály, hanem egyéni érdekeit képviseli. A tőkésék számára ez alkalmas eszköz volt arra, hogy nem egy üzemben sikerrel szembeállítsa a munkásokat az üzemi bizottságokkal. Fel kellett lépni nemcsak az üb-k tisztaságáért, de az ellen a rágalom ellen is, hogy az üb-rendszerben lenne a hiba, a rendszerből erednének a nagy eredmények mellett tapasztalt súlyos hibák. A pártnak is meg kellett védenie a reakció támadásával szemben a népi demokratikus forradalom egyik lényeges vívmányát, az üzemi bizottságok rendszerét.

Az 1945. évi országgyűlési választások után a reakció támadásával egyidőben megerősödött a jobboldali szociáldemokraták kommunista- és munkásegység ellenes tevékenysége. Kihasznlva a dolgozók elégedetlenségét, a leromlott gazdasági helyzetért, a reakciós támadásért stb. a kommunistákat és a baloldali szociáldemokratákat okolták. Az ország újjáépítésért folytatott nagy áldozatokat követelő küzdelemben demagóg jelszavakkal vadsztrájkokat szerveztek. Támadásuk egyik fő célpontja az egységes szakszervezeti mozgalom volt. A bajok egyik okát lépten-nyomon abban jelölték meg, hogy a szakszervezetek vezetésében és az üzemi bizottságokban az ebben a munkában jártas, nagy tapasztalatokkal rendelkező szociáldemokraták méltánytalanul háttérbe szorultak. A december elején megtartott szakszervezeti kongresszuson a vezetési arányok megváltoztatását követelték. Az egységes szakszervezeti mozgalom kettészakításával fenyegetőztek.

Egységellenes akcióik a szakszervezeti mozgalom, a gyári munkásság és az üb-k területén különösen veszélyesek voltak.¹²⁶ A veszélyt nemcsak az növelte, hogy üzemi szinten nagy befolyással rendelkeztek, de az is, hogy ellenzékieskedésük, demagógiájuk romboló hatással volt a párton kívüli munkások nagy tömegére is. Nem hanyagolható el az a tény sem, hogy valóban voltak olyan üzemek, amelyekben a kommunisták a felső pártvezetés útmutatásaival ellentétben mereven ragaszkodtak a kommunista többségű üzemi bizottságokhoz még akkor is, ha történetesen az üzemben több szociáldemokrata volt.¹²⁷ Ez a szociáldemokratákkal való együttműködést zavaró szektáns magatartás is — amely ellen az MKP vezetése már a májusi pártkonferencián is hadakozott — elősegítette, hogy a jobboldaliak akciói számos üzemben visszhangra találtak. Az üb-k újraválasztását a jobb- és baloldali túlzások felszámolására, a jobboldali szociáldemokraták elleni eredményesebb harcra is fel lehetett és fel is kellett használni.

Az üb-választások mellett szólt az üzemi bizottságok összetételének 1945-ös alakulása is. Természetes, hogy a több ezer üb-be szép számmal bekerültek olyanok is, akik a legjobb akaratok ellenére sem tudtak eleget tenni megbízatásukból eredő feladataiknak. Akik a nehézségek növekedése láttán elcsüggedtek, meghátráltak és azok esetben lemondtak megbízatásukról. Több üb a kisebbik ellenállást választva a tőkésék ellenőrzésének szakszerűbbé tétele, fokozása helyett — ez volt a nehezebb — a dolgozók szociális ügyeinek intézését, a közvetlen érdekvédelmét tartotta kizárólagos feladatának. Ez elsősorban a szociáldemokrata vezetés alatt álló üb-kre volt a jellemző. Az SZDP-ben hatott meg a szakszervezetek szerepéről a felszaba-

¹²⁶ Jemnitz János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt külpolitikai irányvonalának alakulásához (1945—1948) c. tanulmányában helyesen mutat rá, hogy a jobboldali szociáldemokraták „kritikája” 1945—1946 fordulóján nem össz-belpolitikai, még kevésbé külpolitikai, hanem elsősorban szakszervezeti, üzempolitikai szinten jelentkezett. Ennek több oka közül egyik forrása, hogy a jobboldali szociáldemokratáknak ezen a területen jelentős befolyásuk volt, amely a tárgyalt hetekben megerősödött. Történelmi Szemle, 1965. 2—3. sz. 153. l.

¹²⁷ Vö. Kürti András: Az 1946-os üzemi bizottsági választások előzményei „PtK” 1956. 2. sz. 16—46. l., üb-köt. 73—74. l.

dulás előtti évtizedekben kialakult és meggyökeresedett felfogás, hogy ti. a szakszervezeteknek és szerveinek csak érdekvédelmi funkciói vannak. Ez a nézet helyes és indokolt volt 1945 előtt, de 1945 után már nem, hiszen a szakszervezetek feladatai kiszélesedtek, az érdekvédelem mellett fontos politikai feladatokat is meg kellett oldaniok. Tapasztalható volt továbbá, hogy az üb-k egy része elszakadt választóitól, a munkásoktól, elhanyagolta a munkások rendszeres tájékoztatásának nagyon fontos feladatát és ezáltal nehéz munkájában nem számíthatott a dolgozók közvetlen, eleven támogatására. Kedvezőtlenül befolyásolta az üb-k összetételének alakulását az a szükségszerű, de egyébként örvendetes folyamat is, hogy az üzemi munkában kitűnt, jól felkészült üb-tagok százait fontos gazdasági, állami és pártfunkcióba állították. Az üb-k már ekkor is nagyon jelentős káderképző testületek voltak.¹²⁸ Az MKP az üb-k újraválasztásától várta, hogy a munkások kirekesztik azokból a nem megfelelő, alkalmatlan egyéneket, olyanokat választanak be, akikben bíznak és ezáltal bizalmuk megerősödik e fontos szervek iránt. Remélhető volt az is, hogy a választások pozitív irányban aktivizálják a munkásságot, a párt befolyásának erősödését eredményezik.

Az SZDP vezetősége egyetértett az üb választások megtartásával. Ezzel kapcsolatban a pártvezetőség az üb-választások előkészítésére kiadott tájékoztatója hangsúlyozza: „A felszabadulás első hónapjaiban eléggé elhanyagoltuk mindenütt az üzemi bizottságokban pozícióinkat. Most, hogy az egy év letelt, mód adódik ennek korrigálására.” „A pártszervezetek teljes apparátusukkal vegyenek részt az üzemi bizottsági választásokon. Képviseltesék magukat mind a jelölésnél, mind a választásoknál, és meglévő jogainkat *feltétlenül és megalkuvás nélkül érvényesítsék*. Nem mehetünk bele olyasmibe, ami a párt jogainak csorbítását jelenti.¹²⁹ A tájékoztató felhívja a figyelmet arra is, hogy a választásoknál feltétlenül érvényt kell szerezni a két pártvezetőség és a Szaktanács megegyezésének.

A párt vezetőség határozott és félreérthetetlen állásfoglalása az együttműködés mellett annál is inkább fontos volt, mert az SZDP 1945. december 16-án tartott pártértekezleten egységesen fellépett a paritás elvének minden területen való érvényesítése mellett. A pártértekezleten nem képezhetette — és nem is képezte — vita tárgyát az együttműködés szükségessége. Viszont „Vitatni kellett azt — olvashatjuk az értekezletről kiadott összeállításban — hogy az együttműködés milyen formák között történjék, s ennek során kialakult az a felfogás, hogy miután a másik munkáspárt a választások során *elég erősnek bizonyult*, s így nincs már arról szó, hogy nekünk a tesvérpárt erejének gyarapítására egyik, vagy másik kérdésben engedékenyebb magatartást kell tanúsítanunk,¹³⁰ tehát határozottan kívánunk *kell a teljes paritás elvének betartását* minden területen... Ezt az elvet kell keresztülvinni minden tekintetben, így többek között a szakszervezetek kérdésében is.”¹³¹

A Kommunista Párt az üb választások előkészítését már 1945 decemberében megkezdte. A „Szabad Nép” 1945. december 14-i számának vezércikke — „Erősítsük az üzemi bizottságokat” — méltatja az üb-k felbecsülhetetlen szerepét, nem

¹²⁸ Vö. Ságvári Ágnes i. m. 222. l.

¹²⁹ PI. Arch. 253/1—85. 1946. január 17. (Eredeti kiemelés — RJ.) A dokumentumot — PI Arch. 253(061)1947. 13. jelzettel — az üb-köt. is közli 443—44. l.

¹³⁰ Az MKP vezető szerepe — az indoklás szerint tehát — a szakszervezetekben, üzemi bizottságokban, az élet minden területén tehát azért érvényesült, mert a nagyobb múltú, erősebb SZDP segítette, a kisebb tapasztalatokkal rendelkező „gyengébb” tesvérpártot, engedékenyebb volt azzal. A tények elsősorban, de nem kizárólag a jobboldal befolyása miatt nem egészen azt mutatták.

¹³¹ A Szociáldemokrata Párt politikája (Visszapillantás és irányvonal). Az 1945. december 16-án tartott kibővített pártvezetőségi ülés gyorsirási jegyzőkönyve alapján összeállította: Horváth-Zoltán Bp. 1946. 14. l.

hallgatva el a tapasztalt hibákat sem, kiáll az üzemi bizottsági rendszer mellett. Felveti az üb-rendelet továbbfejlesztésének szükségességét: „Az üzemi bizottságirendelet legnagyobb hiánya, hogy nem írja elő, milyen bűnvádi eljárás indítható a rendelet megszegői ellen. Itt kell „megreformálni” a rendeletet és gondoskodni arról, hogy kemény büntetés érje azt a gyárost, aki semmibe veszi a magyar demokrácia nagy vívmányát: az üzemi bizottságokról szóló rendelkezést.” A lap 1946. január 16-i számának vezércikke — „Az üzemi bizottságok választása elé” — az üb-k ellenőrző szerepének fontosságáról, annak növeléséről és az e téren tapasztalt hibák kijavításának lehetőségéről és szükségességéről írt. Ez a cikk is egyértelműen kifejezi a párt bizalmát az üb-k-iránt, hangsúlyozva, hogy az üzemi bizottsági rendszer a tőkés elleni vívott harcban jól fegyvernek bizonyult, még akkor is, ha itt-ott talán rosszul is forgatták.

A két munkáspárt és a Szakszervezeti Tanács üzemi bizottsági választásokra vonatkozó felhívása „A magyar dolgozókhöz!” címmel 1946. január 12-én jelent meg.¹³² Ebben a nagyfontosságú dokumentumban a munkáspártok az egész ország előtt hitet tettek az üb-k mellett: „Örök érdeme a magyar dolgozóknak, — hangzik a felhívás —, hogy mikor az üzemek és vállalatok fasiszta vezetői hitvány módon cserbenhagyták az országot, a dolgozók felsőbb utasítás nélkül, öntevékenyen üzemi bizottságokat alakítottak... igen sok eltérés mutatkozott az egyes üzemi bizottságok között, mégis hasznos, jó szolgálatot tettek az országnak, a magyar népnek... *A reakció hamar felismerte a veszélyt, mely az üzemi bizottságok részéről fenyegette...* Ezért azonnal az alakulás pillanatától kezdve minden eszközzel megindult az ostrom az üzemi bizottságok rendszere ellen.

Most, amikor új választásra hívjuk fel az üzemek és vállalatok dolgozóit, nyomtétóan rámutatunk arra, hogy a Szakszervezeti Tanács a Szociáldemokrata Párttal és a Kommunista Párttal egyetértésben a leghatározottabban visszautasít minden támadást az üzemi bizottságok rendszere ellen.

Kövessünk el mindent, hogy az üzemi bizottságok a jövőben a magyar demokrácia legszilárdabb bástyájává váljanak... Gondoskodjunk róla, hogy az üzemi bizottságokba csak azok kerüljenek be, akik tisztakezűek, meg nem alkuvók és a dolgozók érdekeit védik.

Felhívjuk a helyi szakszervezeteket, szociáldemokrata és kommunista párt-szervezeteket, hogy *mindeniütt a legnagyobb egyetértésben, a munkásegység szellemében készítsék elő az üzemi bizottságok választását.*”

Az MKP a választások előkészítésénél az üb-rendszer egyértelmű támogatása és megszilárdítása mellett, a munkásegység erősítésére helyezte a hangsúlyt. Célul a munkásegység megszilárdítását tűzte ki. Ennek érdekében az üb-k újraválasztásánál egységlistát és paritást ajánlott fel a Szociáldemokrata Pártnak, amelyet az elfogadott. Az MKP és a baloldali szociáldemokraták a munkásegység, az egységfront erősítése érdekében kívánták a paritást. A SZDP jobboldala és centruma viszont¹³³ sérelmi politikát folytatott és a pártversengés egészségtelen szelleme alapján követelte a paritást. Az SZDP álláspontjából szükségszerűen kiélezett testvérharc következett, amit a választási tapasztalatok sajnos megerősítettek.

A megállapodás értelmében az új üzemi bizottságokban általában egyenlő arányban jelölnek kommunista és szociáldemokrata tagokat, azaz a választásoknál általában a paritás elvét fogják érvényre juttatni. A paritás elve alól kivételt csak azok az üzemek képeznek, ahol az egyik, vagy másik pártnak túlnyomó többsége

¹³² Lásd „Szabad Nép”, „Népszava” 1946. január 12. A felhívást Kossa István, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád írták alá.

¹³³ Lásd az SZDP idézett állásfoglalásait az üb-választásról, 187—188. l.

van. De ezekben az üzemekben sem lehet a többségi pártnak 1—2, de legfeljebb 3 szótöbbségnél több tagja az üzemi bizottságokban. A paritás elvének érvényesítése egyben azt is jelentette, hogy azoknál a vállalatoknál, ahol az üb elnöke kommunista, a helyettesének szociáldemokratának kellett lenni és fordítva.¹³⁴ A párt javaslata egyben azt is jelentette, hogy az együttműködés érdekében az MKP kész volt az üb-k pártösszetételének olyan értelmű módosításába belemenni, amely az SZDP tagok növekedését eredményezi, de a kommunisták kismérvű többségi pozíciója e fontos testületekben megmarad. Az MKP abból indult ki, hogy nincs szükség az óriási többség mindenáron való fenntartására, mert az csak zavarja a két párt közötti együttműködést.¹³⁵

A Kommunista Párt 1946. januárjában több fontos tanácskozáson — megyei titkárok értekezlete (január 12—13), a kommunista szakszervezeti funkcionáriusok értekezlete, pártnapok, stb. — az üb-k újraválasztásával kapcsolatos célkitűzéseket és feladatokat tárgyalta meg. A Nagy-Budapesten 1946. január 3. hetében tartott pártnapok témája „Az üzemi bizottságok újjáválasztása és az új kollektív szerződés” volt. A Szakszervezeti Osztály által összeállított anyag,¹³⁶ részletesen elemezte az üb-k eredményeit és hibáit, megjelölte az új feladatokat és meghatározta a választási teendőket, ill. azok menetét. A Szakszervezeti Osztály az üb-k leglényegesebb hibáit abban jelölte meg, hogy: nem dolgoznak egységes terv alapján, nem ellenőrzik rendszeresen, kellő mértékben a gyárost, annak ténykedését, vonatkozik ez a készletekre, melyek hatékony ellenőrzésével meg lehetne akadályozni, hogy azokat a rőkések a feketepiacon értékesítsék. Az üb-k egy része nem törődik azzal, hogy a tőkés befizeti-e az adót stb. Az új üzemi bizottságoknak már sokkal szélesebb alapon kell dolgozni, hiszen a termelés is kiszélesedett és állandóan fejlődik. A választásokon a munkásegységnek kell érvényesülnie. Jelszó legyen: „Megvédeni és megerősíteni az üzemi bizottságokat, eltávolítani az oda nem való elemeket!”

Lényeges és jelentős célkitűzés volt az üb.k újraválasztásánál a bizalmiak aktivizálása, bevonása a választásokba és ezen keresztül az üb-k és a bizalmiak közötti kapcsolat megjavítása. Említettük, hogy 1945 második felében számos vállalatnál megromlott a viszony az üb és a bizalmiak között. Nem kis szerepe volt ebben annak, hogy több üb munkanélkülivé tette a bizalmiakat. Az MKP többször kifejezte, hogy az üb-k mellett is szükség van a bizalmiak munkájára. „Az új üzemi bizottságok feladata lesz az is, hogy a nagy tradíciókkal rendelkező bizalmirendszernek visszaadják régi hatáskörét: a műhelyben dolgozók panaszainak szószólói, sérelmeinek orvoslói a bizalmiak legyenek.”¹³⁷ A bizalmiak szerepének növelése érdekében rendelkezett úgy az SZT, hogy a választási bizottság létrehozását, az üzemi bizottságokba való jelölést a bizalmiakkal együttműködve kellett végezni.

Az üb választásoknál a paritás elvének érvényesítése egyben azt is jelentette, hogy csökkent a pártonkívüliek üzemi bizottságokba való bekerülésének lehetősége. A munkás üzemi bizottságoknál ez feltétlen helyes törekvés volt, mert ezzel nagyrészt sikerült meggátolni olyan egyének bekerülését e testületekbe, akik nem a munkáspártok célkitűzéseit, a dolgozók érdekeit képviselik. Más volt azonban a helyzet a tisztviselőknél. Zömük pártonkívüli volt és szép számmal kerültek ki közülük olyanok, akik a felszabadulás után a Kisgazdapártba léptek be. Az ő esetükben nem lett volna helyes a fenti elv fenntartása, mert tovább rontotta volna a

¹³⁴ A fentiekre lásd PI. Arch. 2/16—94. 1946. január 15., uo. 253/1—85. 1946. január 17.

¹³⁵ PI. Arch. 2/16—111., Vö. még Kürti András i. m. 34. l.

¹³⁶ Lásd PI. Arch. 2/16—94.

¹³⁷ „Szabad Nép” 1946. január 30. („Az üzemi bizottsági választások elé” vezércikk).

viszonyt a fizikai munkások és műszaki értelmiségiek között. Szükségképpen hátráltatta volna a tisztviselők többségének a munkáspártok célkitűzéseire való mozgósítását. Az üb-k ellenőrző tevékenységének szakszerűbbé tétele, javítása azt követelte, hogy az e területen felkészült, jártas műszaki, tisztviselő értelmiségiek ne maradjanak távol az üb-k munkájától. A párt ezért az üzemi bizottságok újraválasztásánál azt javasolta, hogy a jól felkészült, dolgozók érdekeit képviselő pártonkívüli értelmiségieket, tisztviselőket jelölni kell az üzemi bizottságokba.¹³⁸ A Szakszervezeti Osztály tájékoztatójának ki kellett volna azt is mondani, hogy azoknak az FKGP-be lépett műszakiaknak, tisztviselőknek, akik tetteikkel és magatartásukkal bizonyították, hogy hívei a munkáspártok célkitűzéseinek, szintén helyük van az üzemi bizottságokban.

A választások irányítására, a felmerülő problémák, nézeteltérések felsőbb szinten való rendezése érdekében, ugyancsak az MKP javaslatára a munkáspártok képviselőiből — 3—3 tag — 1946. január 15-én ún. Hatos Bizottságot hoztak létre.¹³⁹ Az alakuló ülésen a bizottság megállapodott az üb választások menetével összefüggő feladatok elvi és gyakorlati kérdéseiben. Kimondták, hogy a két párt megegyezése alapján a Hatos Bizottság a választásoknál legfelsőbb irányító és döntő fórumként szerepel, elsősorban vitás kérdések elintézésénél működik közre. Fő feladata a választásra vonatkozó megállapodás betartásának ellenőrzése, ill. a megegyezés betartása. A Hatos Bizottság javaslatára az SZT üb titkára — aki egyben a Hatos Bizottság titkári teendőit is ellátta — körlevélben tudatta a szakszervezetek üzemi bizottsági és megyei titkáraival az üb választásra vonatkozó megállapodást, a választással kapcsolatos tudnivalókat és feladatokat. Felszólította az érdekelteket, hogy a választásokat úgy kell előkészíteni és megszervezni, hogy 1946. február 1- és 28-a között az egész országban befejeződjön az üb-k újraválasztása.¹⁴⁰ A választások idejének négy hétre való korlátozásával a munkáspártok azt kívánták elérni, hogy az üzemi pártszervezetek és bizottságok figyelmüket és erejüket a lehető legkorábban a termelés fokozására, a reakció elleni harcra fordítsák. Csak így lehetett elérni, hogy az üzemek döntő többségében februárban befejeződött a választás.

A vázolt előzmények után kezdődött meg az egész országban a köztársaság kikiáltásának napján, 1946. február 1-én az üb-k újraválasztása. A választás menete teljes mértékben igazolta azokat, akik a munkásegység, az együttműködés biztosítása érdekében tartották szükségesnek a választások alapos, körültekintő előkészítését. A dolgozók szinte együttműködési törekvése mellett ez biztosította, hogy az üzemek nagy többségében a munkásegység jegyében választották újjá az üzemi bizottságokat. Rá kell azonban arra is mutatni, hogy a legkörültekintőbb előkészítés sem tudta meggátolni azt, hogy az üb választás során számos üzemben ki ne éleződjenek az ellentétek. Ebben viszont nemcsak a jobboldali szociáldemokraták egységbontó magatartása játszott szerepet. Légyeges tényezője volt ennek az is, hogy több üzemi szociáldemokrata és kommunista pártszervezet presztizskérdést csinált abból, hány képviselőjét tudja bejuttatni az üzemi bizottságba.¹⁴¹

¹³⁸ PI. Arch. 2/16—94., Lásd még „Szabad Nép” 1946. március 31. (Tisztviselők és munkások az üzemekben) (OL. Vadásztölténygyár ir. 21. cs. Választásvezetői tájékoztató. Közli: üb-köt. 445—446. l.

¹³⁹ Lásd PI. Arch. 2/16—94. Az alakuló ülés jkv-e 1946. január 15. A dokumentumot az üb-köt is közli: 437—439. l. A bizottságban a Kommunista Pártot Apró Antal, Kruzslák Béla és Szücs József — aki egyben az SZT üb titkára is volt, munkaköréből eredően ő lett a Hatos Bizottság titkára is — képviselték, az SZDP-t Vas Miklós, Gallai Lajos és Spitálszky Károly.

¹⁴⁰ Lásd PI. Arch. 253(061)1946/3. 1946. január 26. Közli: üb-köt. 439—443. l.

¹⁴¹ PI. Arch. 2/16—94. A Hatos Bizottság ülésének (1946. február) jkv-e.

A választások során a nézeteltérések egyik lényeges forrása a paritás elvének gyakorlati alkalmazása volt. Nem egy üzemben a két pártszervezet között már az is vita tárgyát képezte, hogy mennyi az egyik, ill. a másik pártszervezet tagjainak száma. A pozíciókért minden eszközzel harcoló üzemi pártszervezetek egy része a valóságosnál nagyobb taglétszámot igyekezett kimutatni, s az alapján alkalmazni a paritást. Nagy vitákat váltott ki ennek az elvnek az alkalmazása azokban az üzemekben, amelyekben az egyik vagy másik pártszervezetnek döntő fölénye volt. A döntő többségben levő pártszervezet nem tartotta be a megállapodást, mely szerint ebben az esetben is az üb-ben 1—2, maximum 3 taggal lehet több képviselő a többség pártjának. Ismert, hogy az SZDP-nek a nyomdászok között jóval nagyobb volt a befolyása, mint az MKP-nak. Több nyomdánál — Egyetemi Nyomda, Független Nyomda Kft., Világosság Nyomda — egyetlen kommunistát sem jelöltek a 4; ill. 5 tagú üb-be, természetes, hogy a kommunisták az ilyen esetekben megóvták a jelölést, ill. a választást, mert az ellentétben állt a két párt megegyezésével.¹⁴² Nem volt döntő többsége az SZDP-nek a Standard Villamossági Rt-ben — 1946. januárjában a gyár 2130 dolgozója közül 360 tartozott az SZDP-hez és 250 az MKP-hez — mégis döntő többséget követeltek az ÜB-ben. A megállapodás értelmében a 13 tagú üb-ben 7:6 aránynak kellett volna lennie az SZDP javára. A szociáldemokraták viszont a választás során 10:3-as arányt hoztak ki. A kommunisták megóvták a február 27-i választást és a Hatos Bizottság a 7:6-os arányt hagyta jóvá.¹⁴³ Természetesen több kommunista pártszervezet szintén nem volt mentes a hasonló hibáktól, az együttműködést zavaró túlzásoktól. A Goldberger-gyárban pl., ahol 1946. januárjában az MKP-nek az üzem 2400 dolgozója közül 480, az SZDP-nek 250 tagja volt, a kommunisták a 12 tagú üb-be mindössze 3 szociáldemokratát javasoltak. A jelölést a szociáldemokraták elutasították, ill. megóvták. A Ganz Hajógyárban, ahol 1945-ben az üb-ben 12:2 volt az arány az MKP javára, de ahol 1946. januárjában már az 500 kommunista mellett 400 szociáldemokrata párttag dolgozott, a szociáldemokraták megóvták a 9:5-ös jelölést. Az említett óvásoknak a Hatos Bizottság helyt adott és a megállapodásnak megfelelően módosította az arányokat.¹⁴⁴

A jelöléseknél a jelzett túlzások azért fordulhattak elő, mert a választási utasítással ellentétben a választások levezetésére kiküldött szakszervezeti bizottságokat sok esetben csak az egyik munkaspárthoz tartozó tagokból állították össze. Az ilyen összetételű bizottság egyoldalúan csak saját pártja üzemi szervezetét, bizalmiit vonta be a jelölésbe, így biztosítva a többséget az üzemi bizottságban. Nyilvánvaló, hogy a mellőzött párt vezetői ez ellen tiltakoztak még akkor is, ha történetesen a bizottság a megegyezés értelmében járt el a választás előkészítésénél, a jelölésnél. Az ilyen esetek szembeállították a két párt tagjait egymással, akadályozták a szükséges együttműködést.

Az egyes üzemek létszámáról, a két munkaspárt taglétszámáról, az üb-k párt összetételéről, az üb választások eredményeiről számos jelentős, kimutatás készült. Megbízható, pontos országos adatok azonban nem állnak rendelkezésre. A rész.

¹⁴² Lásd PI. Arch. 2/16—94. A Hatos Bizottság ülésének (1964. március) jkv-e. A nyomdák területén az üb választás, az említett viták miatt csak márciusban fejeződött be. Az egyik jelentős 28 nyomda választási adatait tünteti fel, mely szerint 6651 nyomdász képviselőjében 96 szociáldemokrata és 50 kommunista üzemi bizottsági tagot választottak. (uo.)

¹⁴³ SZOT L. 1948. 42. d. Vasas Szaksz. Választási jkv. 1946. február 27., PI Arch. 2/16—94. A Hatos Bizottság ülésének (1946. március 28.) jkv-e.

¹⁴⁴ Az egyik februárban kelt jelzés 27 olyan üzemet — köztük az említetteket is — tüntet fel, ahol a szociáldemokraták már a jelöléssel nem értettek egyet, ezért a választást el kellett halasztani. (PI. Arch. 2/16—94.)

leges kimutatások is sok esetben hiányosak — több feltüntetett üzemnél csak az MKP, vagy az SZDP helyzetére vonatkozó adat található meg — egymásnak ellentmondanak. Mindezek ellenére alkalmasak arra, hogy segítségükkel megközelítő pontossággal jellemezzük a két munkáspárt üzemi bizottsági pozícióit, képet nyerjünk az 1946-os üb választásokról.

Elsőnek néhány adatot idézünk a két munkáspárt üzemi taglétszámára vonatkozóan. Az egyik 1947 elején készült kimutatás szerint 33 Nagy-Budapesthez tartozó 500 alkalmazottnál többet foglalkoztató üzemben 1946. januárjában 75 198 alkalmazott dolgozott, ebből 20 789 tartozott az MKP-hoz és 19 219 az SZDP-hez. 1946. decemberében ugyanezen 33 üzem alkalmazotti létszáma 94 627 az MKP tagok száma 32 103, az SZDP-é pedig 33 605 volt.¹⁴⁵ Egy másik kimutatás szerint 168 üzemben a 110 408 dolgozó közül 1946. áprilisában 32 127 tartozott az MKP-hoz, és 30 431 az SZDP-hez. A kimutatás szakmák szerint tünteti fel a létszámot, ill. a párttagok számát: 73 *vasipari* üzemben 69 149 dolgozó közül 19 621 MKP és 20 479 SZDP tag volt. 39 *textilipari* üzemben 19 177 — MKP tag 4967, SZDP 4255, 12 *építőipari* üzemben 3245 — MKP tag 1766, SzDP 521, 19 *vegyipari* üzemben 6957 — MKP tag 2697, SzDP 2374, 18 *élelmiszeripari* üzemben 7044 — MKP tag 1923, SZDP 1942, 7 *bőripari üzemben* 2841 — MKP tag 1163, SZDP 860 volt.¹⁴⁶ Szeged 16 jelentősebb üzemében 1946. január végén 3755 alkalmazott dolgozott, s ebből az MKP tagja volt 892 fő, az SZDP-é pedig 1100 fő.¹⁴⁷

Az 1946-os üb választások előtti állapotot mutatják az alábbi részleges kimutatások is, amelyekből következtethetünk az üb-k összetételében bekövetkezett változás nagyságára, a két munkáspárt helyzetére. A jelentés 373 *üzem* 1946. januári állapotot mutató adatait felbontva tartalmazza: 136 *vasipari üzem* létszám: 63 010, MKP-tag: 16 748, SZDP: 15 912, Kiszgazdapárt tagja: 149, MKP üb tag: 309, SZDP: 172, kiszgazdapárti: 4, pártonkívüli: 27. 158 *textilipari üzem* létszám: 32 703, MKP tag: 4060, SZDP: 2345, Kiszgazdapárt: 25, MKP üb-tag: 70, SZDP: 34, Kiszgazdapárt: 1, pártonkívüli: nincs feltüntetve. 26 *vegyipari üzem* létszám: 8098, MKP tag: 2869, SZDP: 1990, Kiszgazdapárt: 87, MKP üb-tag: 62, SZDP: 32, 16 *nyomdai üzem* létszám: 4978, MKP-tag: 906, SZDP: 2193, Kiszgazdapárt: 238, MKP üb-tag: 24, SZDP: 39, 21 *bőripari üzem* létszám: 3017, MKP-tag: 1230, SZDP: 650, MKP üb-tag: 51, SZDP: 8, 11 *építőipari üzem* létszám: 2715, MKP-tag: 1732, SZDP: 237, MKP üb-tag: 13, SZDP: 6, 5 *faipari üzem* létszám: 709, MKP tag: 236, SZDP: 81, MKP üb-tag: 17, SZDP: 5.¹⁴⁸ Az egyik jelentés 35 olyan budapesti és vidéki textilipari üzemet tüntet fel, amelyben összesen 14 909 alkalmazott dolgozott 1946. január 1-ig bezárólag. A feltüntetett gyárak üzemi bizottságaiban 106 MKP-tag és 83 SZDP-tag működött.¹⁴⁹ Az arány ezen a területen lényegesen az 1946-os üb-választások után sem változott.

A továbbiakban az 1946-os üb-választások eredményeiről közlünk néhány részleges kimutatást, ill. adatot. Tanulságos az a jelentés, amelyet az MKP XIV. kerületi üzemszervezési osztálya küldött az MKP Szakszervezeti Osztálynak 1946.

¹⁴⁵ PI. Arch. 2/16—95. Az SZDP 1946-ban különösen azokban az üzemekben növelte nagy ütemben a taglétszámát, amelyekben a női alkalmazottak voltak többségben. A kimutatás jól mutatja ezt: Az SZDP-nek a Goldberger-gyárban januárban 250, decemberben pedig 1800, az Egyesült Izzóban 550, ill. 1500, a Kistextben 270, ill. 1100 tagja volt.

¹⁴⁶ PI. Arch. 2/16—94. 1946. május 9.

¹⁴⁷ PI. Arch. 2/16—85. Az MKP Szegedi Szervezetének jelentése az 1946-os választásokról. (1946. május 18.)

¹⁴⁸ PI. Arch. 2/16—95. 1946. január.

¹⁴⁹ PI. Arch. 2/16—94. 1946. január.

március 22-én.¹⁵⁰ A kerülethez tartozó 32 olyan üzemben, ahol MKP szervezet volt, a választás előtt az MKP-nek 111 üb-tagja, az SZDP-nek 46 és 10 pártönkízüli üb-tag volt. A választáskor az új üzemi bizottságokba jelöltek 83 kommunistát, 53 szociáldemokratát és 8 pártönkízülit. Megválasztottak 84 kommunistát, 53 szociáldemokratát és 8 pártönkízülit, 34 üzemben, ahol nem volt MKP szervezet, az MKP-nek 22 tagja volt az üzemi bizottságokban az SZDP-nek 31 és 22 tagpár tonkízüli volt. Az új üzemi bizottságokba 18 MKP tagot, 18 SZDP-t és 23 pártönkízülit választottak.

A nagyrészt női munkaerőt foglalkoztató iparágakban — textil-, bőr-, élelmezés- és vegyipar — 1946 elején még a dolgozók többségét pártönkízüliek tették ki. Ezzel magyarázható, hogy a választási felhívással ellentétben nagy számban bekerültek az üzemi bizottságokba a pártönkízüliek képviselői is. Ezt mutatja az a jelentés is,¹⁵¹ mely szerint a textiliparban 80 MKP, 76 SZDP és 24 pártönkízüli üzemi bizottsági tagot választottak. A bőripariak 69, 27, 10, a vegyipariak 103, 149, 39 az élelmezésiipariak 56, 32, 6 fenti felsorolású üb-tagot választottak. Egy 1946. március 13-ig beérkezett üb-választási jelentéseket összegző kimutatás¹⁵² szerint 53 textilipari üzemnél beválasztottak az üzemi bizottságokba 38 kommunistát, 43 szociáldemokratát, 20 pártönkízülit, 5 kiscgazdapártit és 1 parasztpártit. 50 vegyipari üzemnél 28 kommunistát, 37 szociáldemokratát, 14 pártönkízülit, 2 kiscgazdapártit és 2 parasztpártit. 28 élelmezésiipari üzemben 16 kommunistát, 26 szociáldemokratát és 16 pártönkízülit választottak be az új üzemi bizottságokba.

Jobban mutatják az üb-k pártösszetételét az 1946-os választások után készült alábbi kimutatások. Az egyik kimutatás 115 vasipari üzem adatait tünteti fel, mely üzemekben a 86 054 dolgozót 415 MKP, ill 392 SZDP üb-tag képviselte.¹⁵³

Egy másik összesítés budapesti és vidéki bontásban 332 gyár üzemi bizottsági választási adatait tünteti fel, mely üzemekben a 145 989 dolgozót 977 MKP és 874 SZDP üb-tag képviselte.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Lásd PI. Arch. 2/16—111.

¹⁵¹ PI. Arch. 2/16—94. Jelentés az üzemi bizottsági választásról. (Dátum nélkül.)

¹⁵² Uo.

¹⁵³

Üzem		Létszám	MKP üb t. sz.	SZDP üb t. sz.
1000-nél nagyobb	14	58 768	126	128
500—1000-ig	18	11 833	76	68
200— 500-ig	30	9 962	93	102
100— 200-ig	28	3 705	73	53
50— 100-ig	25	1 736	47	41
Összesen:	115	86 054	415	392

Lásd PI. Arch. 2/16—94.

¹⁵⁴

Üzem		Létszám	MKP üb t. sz.	SZDP üb t. sz.
Budapest (vasipari)				
1000-nél nagyobb	10	39 068	75	86
500—1000-ig	17	11 053	70	58
200— 500-ig	29	9 064	92	83
50— 200-ig	57	6 519	133	106
Összesen:	113	65 704	369	333
Vidék				
1000-nél nagyobb	4	24 900	45	42
200—1000-ig	11	4 387	36	35
50— 200-ig	12	977	22	20
Összesen:	27	30 264	103	97
Budapest és vidék:	140	96 968	472	430

Az MKP Központi Vezetőségének, az üb-választásokról készített jelentés is a fentieknek megfelelő eredményekről számolt be.¹⁵⁵ A jelentés főleg a budapesti üzemekre vonatkozó adatokat tüntette fel, mert annak készítéséig vidékről még nagyon hiányosan álltak rendelkezésre megfelelő adatok. A jelentés szerint 150 368

Üzem		Létszám	MKP üb t. sz.	SZDP üb t. sz.
Bpest (textilipari)				
1000-nél nagyobb	4	7 933	25	22
500—1000-ig	6	3 935	22	22
200— 500-ig	12	4 054	35	36
50— 200-ig	21	2 723	52	26
Összesen:	43	17 645	134	106
Vidék				
1000-nél nagyobb	1	1 190	5	5
500—1000-ig	4	2 394	16	14
200— 500-ig	6	1 927	17	20
50— 200-ig	14	1 408	31	23
Összesen:	25	6 919	69	62
Bpest és vidék:	68	24 565	203	168
Bpest (vegyipari)				
1000-nél nagyobb	1	1 190	6	5
500—1000-ig	5	4 226	21	22
200— 500-ig	4	1 300	10	13
50— 200-ig	39	3 596	81	76
Összesen:	49	10 312	118	116
Vidék				
200—500-ig	8	2 735	28	17
50—200-ig	3	313	6	4
Összesen:	11	3 048	34	21
Bpest és vidék:	60	13 360	152	137
Bpest (faipari)				
200—500-ig	6	1 886	23	11
50—200-ig	4	387	12	4
Összesen:	10	2 273	35	15
Vidék				
200—500-ig	2	764	12	—
50—200-ig	11	1 070	23	13
Összesen:	13	1 834	35	13
Bpest és vidék:	23	4 107	70	28
Bpest (nyomdaipari)				
500—1000-ig	4	2 982	17	17
200— 500-ig	7	2 177	13	29
50— 200-ig	13	1 351	15	44
Összesen:	14	6 510	45	90
Vidék				
20—60-ig	5	174	6	9
Bpest és vidék:	29	6 684	51	99
Bpest (faipari)				
50—300-ig	8	973	23	9
Vidék				
50—150-ig	4	333	6	3
Bpest és vidék:	12	1 306	29	12
Budapest				
Összesen:	247	103 417	724	669
Vidék				
Összesen:	85	42 572	253	205
Bpest és vidék:	332	145 989	977	874

Lásd PI. Arch. 2/16—94. Az 1946-os üb-választások eredményei.
¹⁵⁵ PI. Arch. 2/16—94. 1946. március 22.

munkás, (alkalmazott) 1409 üb-tagot választott. Ebből MKP-tag: 758, SZDP: 619, pártönkízüli 24, kigazdapárti 7, és parasztpárti 1 fő.

Viszonylag részletesebb kimutatás az üzemi bizottsági választásokról 1946. decemberében készült, mely szerint Budapesten 423 üzem 172 756 dolgozója 2593 üzemi bizottsági tagot választott. Ebből az MKP tagja 1321, az SZDP-é 1220, a Kigazdapártnak 10 tagja és pártönkízüli 30 fő volt. Vidéken 207 üzem 59982 dolgozója 1115 üb-tagot választott, ebből MKP tag 568, SZDP 505, a Kigazdapárt tagja 4 és pártönkízüli 35 dolgozó volt. Budapesten és vidéken a 630 üzem 232 738 dolgozója megválasztott 3708 üzemi bizottsági tagot, melyből MKP tag 1889, SZDP 1725, a Kigazdapárt tagja 14, Parasztpárt tagja 5 és pártönkízüli 75 fő volt.¹⁵⁶

Az üzemi bizottsági választások a munkáspártok számára több fontos tanulsággal szolgáltak. Bebonyosodott, hogy a dolgozók elítélik a testvérpártok közötti harcot. Ez megnyilvánult pl. abban, hogy azokban az üzemekben, amelyekben az együttműködés jegyében készítették elő a választást és a pártszervezetek a paritás elvének megfelelően megegyeztek az egységlistán, dolgozók nagyobb százalékban vettek részt a szavazásban, mint azoknál a vállalatoknál, ahol a pártszervezetek egymással marakodtak a pozícióért.¹⁵⁷ Az ellentétek kieleázódésének, helyenként az együttműködés felbomlásának olyan negatív következményei is voltak, hogy ezekben az üzemekben nem mindig a leginkább megfelelő dolgozók kerültek be az üzemi bizottságokba, ill. csak ilyen esetben tudott — minimális — képviselőhez jutni a Kigazdapárt.

A választások előzményeinél rámutattunk, hogy több tényezóből eredően 1946-ra jelentős változás ment végbe az üb-k összetételében,¹⁵⁸ ami szükségszerően kihatott az újjáválasztott üzemi bizottsági tagok és bizottságok felkészültségére. Ellensúlyozta és nagymértékben csökkentette a régi kipróbált, nagy tapasztalatokkal rendelkező üb-tagok kiválasztását az a tény, hogy az újraválasztás során a régi üb-tagok többségét ismét beválasztották az üzemi bizottságokba. A választási jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy számos üzemben az alapító, régi üb-tagok kapták a legtöbb szavazatot, választották őket újra az üb-k elnökévé, ill. elnökhelyettesé.¹⁵⁹ Ezek a tapasztalatok azt mutatták, hogy a dolgozók bíztak az általuk választott, a közösség érdekeit védő és azért harcoló üzemi bizottságokban és tagjaiban. Az a tény, hogy az új üzemi bizottságokba nem kerültek be a rosszul dolgozó, korrumpálódott személyek, szintén az üb-k megerősödését eredményezte.

Kismértékben, de 1945-höz viszonyítva nőtt a nők számaránya az új üzemi bizottságokban.¹⁶⁰ Ennek oka főleg abban keresendő, hogy 1945—1946 fordulóján egyre több nő lépett be valamelyik munkáspártba. Hasonló folyamata figyelhető meg a tisztviselőknél. A termelő vállalatok üzemi bizottságaiba bekerült műszaki

¹⁵⁶ PI. Arch. 2/16—94. 1946. december. Kúrti András idézett tanulmányában (41. l.) tévesen úgy tünteti fel, mintha a kimutatás csak Nagy-Budapesthez tartozó üzemek adatait tartalmazná.

¹⁵⁷ A választási jegyzőkönyvek tanúsága szerint a dolgozók szavazásban való részvétele általában magasabb volt, mint az 1945-ös részleges üb-választások esetében. Az üzemek zömében kb. 85—90%-os volt. Viszont azokban az üzemekben, amelyekben az egyik vagy másik párt tagjai ellenlistákat készítettek, a dolgozók jelentős része távol maradt a szavazástól.

¹⁵⁸ Az 1945-ös üb-k első garnitúrájának kb. egyötöde kicserélődött. Lásd üb-köt. 79. l.

¹⁵⁹ Lásd pl. a WM. üb jkv-ét (SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szakszerv. Csepel. 1946. február 22—23.), a Láng Gépgyár üb jkv-ét (1946. február 11.), a Budafoki Zománcedény Fémáru és Elektromosgyár üb-jkv-ét (SZOT L. 1946. 10. d. Vasas Szaksz. Vegyes. 1946. február 16.), az üb választások tapasztalatairól készült jelentést. (PI. Arch. 2/16—94. dátum nélkül.) stb.

¹⁶⁰ Az egyik kimutatás szerint 45 budapesti és vidéki textilipari üzemben 202 üb-tagot választottak, ebből 59 nőt. Az 59 nő közül 30 MKP és 20 SZDP tag volt. Lásd PI. Arch. 2/16—94. 1946. február.

értelmiségiek, tisztviselők szinte kivétel nélkül a munkáspártok tagjai közül kerültek ki.¹⁶¹

A választások eredményeként jelentős változás következett be az üb-k pártösszetételében is: 1945-höz viszonyítva az újjáválasztott üzemi bizottságokban megnövekedett a szociáldemokrata tagok száma, a kommunisták számbeli fölénye csökkent. A közép- és kisüzemek, a bányák üzemi bizottságaiban a választások után is jelentős volt a kommunista többség, országosan, amint ezt a fenti részleges kimutatások is mutatják, néhány százalékos számbeli többségben volt az MKP. Ez az arány jobban megfelelt a két párt dolgozók körében betöltött szerepének, taglétszámának és befolyásának.¹⁶² Az új összetételű üb-k formailag is jobban biztosították a két párt együttműködését, hiszen a választásokkal megszűnt a szociáldemokraták által sérelmezett döntő többség az üzemi bizottságokban.

A választások után szervezettebbé vált az üb-k munkája. Az üzemi bizottsági tagok felosztották egymás között a feladatokat. Jobban támaszkodtak a bizalmiak munkájára, amit megkönnyített az is, hogy az üb-k újráválasztása után a nagyobb üzemekben a bizalmi testületet is paritásos alapon újjáválasztották.¹⁶³ Az üb ülésekre a főbizalmiakat rendszeresen meghívták, és ez is hozzájárult a két testület közötti kapcsolat javulásához.

5. Az üb-k harca a stabilizációért és megvédéséért

Az újjáválasztott üb-k első üléseiken helyesen határozták meg feladataikat: a termelés növelése, az ellenőrzés fokozása, a dolgozók érdekeinek következetesebb védelme képezték az elfogadott munkaprogramok alapját. Az MKP és az SZT útmutatásainak megfelelően általánosan érvényesült az a törekvés, hogy a legnagyobb gondot és a legtöbb feladatot adó élelmezési ügyek intézését az igazgatóságokra hárítsák. 1946 tavaszán az egyik legnagyobb problémát az erősen leromlott munkafegyelem okozta. Ez pedig a termelés növelésének lényeges gátló tényezőjévé vált. Az üb-k szerepe a munkafegyelem helyreállításában különösen nagy volt, közreműködésük nélkül a termelés fenntartásához szükséges rendet és fegyelmet az inflációban lehetetlen lett volna fenntartani. A bányákban, ipari üzemekben a legtöbb fegyelmező erőt az üb-k jelentették.¹⁶⁴

A széntermelés növelésének — az 1946 februárjában elindított szénecsata megvívásának — egyik legnagyobb akadályozója az igazolatlan hiányzások nagyarányú emelkedése, a munkafegyelem nagymérvű meglazulása volt. Pl. az ózdi bányákban

¹⁶¹ Néhány kimutatás feltünteti a tisztviselői üb-tagok pártállását is, s ezekből arra lehet következtetni, hogy a tisztviselőknél a pártmegoszlás megegyezett a fizikai dolgozók pártállásával. Pl. egy 1946. február végén készült jelentés 16 budapesti középüzem választási eredményeit tartalmazza. A megválasztott 84 fizikai 28 tisztviselői üb-tagból 48+13 az MKP-hoz, 34+11 az SZDP-hez tartozott. (PI. Arch. 2/16—94. 1946. február.) A vidéki üzemek tisztviselő üb-tagok között talán valamivel több szociáldemokrata volt, mint kommunista.

¹⁶² Számos példát lehetne felhozni arra, hogy az üzemekben a munkáspártok taglétszáma korántsem fejezte ki a két párt erejét, befolyását, a valóságos erőviszonyokat. Több üzemben — Oetl Gépgyár, Óbudai Dohánygyár, Telefongyár, Hungária Kénsavgyár, Goldberger-gyár, stb. — az SZDP-nek volt nagyobb a taglétszáma, mégis kommunista többségű üb-t választottak. Erről a problémáról is beszámolt jelentésében a BESZKÁRT SZDP titkára. (Lásd PI. Arch. 253(061). (1946. 135. Közli: üb-köt. 451—453. l.)

¹⁶³ Lásd PI. Arch. 2/16—94. 1946. február 4.

¹⁶⁴ Vö. üb-köt. 88. l.

1938-ban a hiányzó és betegműszakok száma az összműszak 6,5%-át tette ki, 1946 első négy hónapjában pedig 25,3%-át.¹⁶⁵ Az ózdi bányákban a termelés visszaesésének, 1943-hoz viszonyított nagyfokú lemaradásának is egyik fő oka — állapította meg az üb — a sok igazolatlan hiányzás, a munkafegyelem leromlása. Az ózdi bányákban 1943 első négy hónapjában a napi széntermelés: januárban: 2222 q, februárban: 22 830 q, márciusban: 19 325 q, áprilisban: 17 000 q volt, addig lényegében ugyanezzel a létszámmal 1946-ban januárban: 9307 q, februárban: 8864 q, márciusban: 9920 q, áprilisban 9915 p volt. Az üb elhatározta, hogy a kormány által előírt napi 14500—15000 q szenet a munka jobb megszervezésével, a munkafegyelem megszilárdításával biztosítja.¹⁶⁶

A salgótarjáni szénmedence szakszervezeti vezetői, üzemi bizottságai 1946. április 14-én tartott értekezletükön első helyen szintén a munkafegyelem megszilárdításának feladatát jelölték meg. Kiemelték a kommunisták és az üzemi bizottsági tagok példamutatásának fontosságát. A megbeszélésen a szénecsata minden körülmények között való megnyerésének eltökéltsége uralkodott: „ha a szénecsatát nem nyerjük meg — mondotta az egyik hozzászóló —, annak mi vagyunk az oka, mert nem vagyunk elég erősek.”¹⁶⁷ A tokodi bánya üb-je 1946. április elején leváltotta az erélytelen Fegyelmi Bizottságot, helyette a többtermelés érdekében olyan bizottság megválasztását javasolta, amely kérelhetetlenül megtorol minden fegyelmetlenséget — személyre és párttagságra való tekintet nélkül —, amely akadályozza az előirányzott termelés teljesítését.¹⁶⁸ Az Ajkai Kőszénbánya üzemi bizottsága a műszakok után rendezett röpgyűléseken tárgyalta meg a bányászokkal, műszakiakkal a széntermelés növelésének feladatait, célul tűzte ki 1946. május elsejére a napi 100 vagonos termelés elérését.¹⁶⁹

A Goldberger-gyár üb-je újjáavasztása — 1946. február 7. — után az alábbiakban határozta meg fő tennivalóit: az igazgatósággal való együttműködés javítása a termelés növelése érdekében, az üb ellenőrző munkájának fokozása, az erősen meglazult munkafegyelem megszilárdítása, a bizalmiak bevonása a feladatok megoldásába, az üzem dolgozóinak rendszeres tájékoztatása, a munkásegység maradéktalan megvalósítása. Az üb erőfeszítéseinek nagy szerepe volt abban, hogy a gyár termelése 1946. május elejére elérte az 1938-as szint 80%-át.¹⁷⁰

A Magyar Vagon- és Gépgyár Rt. üzemi bizottságának munkaprogramjában szintén a termelés emelésére irányuló célkitűzések domináltak. Az üb-tagjainak munkakörét úgy állapította meg, hogy az mindenkinek a legjobban megfeleljen, az üb és tagjai a köz érdekében eredményes és hasznos munkát végezzenek. A termelés fokozása érdekében az üb- külön termelésellenőrző bizottságot hozott létre, amelynek feladatát a Gazdasági Főtanácsnak adandó hathónapos munkaterv kidolgozásában, a termelés útjában álló akadályok elhárításában, a munkafegyelem erősítésében határozta meg. Felhívta az üb a figyelmét a példamutatás fontosságára, a kommunisták és szociáldemokraták szoros együttműködésének szükségességére, a bizalmiakkal való szorosabb kapcsolat jelentőségére.¹⁷¹

¹⁶⁵ SZOT L. 1946. 11. d. Bányász Szaksz. A Közp. üb jkv-e 1946. május 14. A nyári hónapokban a hiányzás tovább növekedett.

¹⁶⁶ Uo. 1946. május 22-i jkv.

¹⁶⁷ SZOT L. 1946. 8. d. Bányász Szaksz.

¹⁶⁸ SZOT L. 1946. 14. d. Bányász Szaksz. Tokod üb jkv. 1946. április 6.

¹⁶⁹ SZOT L. 1946. 4. Bányász Szaksz. Jelentés a széntermelés alakulásáról. 1946. április 13.

¹⁷⁰ Lásd SZOT L. 1946. 10. d. Vasas Szaksz. Vegyes. Az üb beszámolója 1946. május 16.

¹⁷¹ Győri ÁL M Vagon ir. 22. cs. 1945—1946. d. (üb jkv. 1946. március 11.) Közli: üb-köt. 476—480 l. (478. l.)

Az üzemi bizottságok munkájának tervszerűbbé és eredményesebbé válásában nagy szerepe volt annak is, hogy az MKP vezette baloldali ellentámadás meghátrálásra készítette a reakciót, a Baloldali Blokk programját a Kisgazdapárt vezetősége 1946. március 12-én elfogadta és az gyakorlatilag kormányprogrammá lett. Az április 7-én nyilvánosságra hozott, a stabilizáció megteremtésére és ezáltal a szenvedések lerövidítésére irányuló program a dolgozó tömegek széleskörű támogatásával találkozott. Új erőt merítettek belőle, bár az infláció példátlan méretűvé vált, a dolgozók a munkáspártok és az üb-k vezetésével növelték a stabilizáció alapjául szolgáló termelést. Amikor azonban a tömegek tapasztalták, hogy a reakció szabotálja a program végrehajtását, újult erővel lángolt fel a reakció elleni erősebb harc követelése. Jól mutatja ezt a Hofherr- és a Gránit Porcelángyár dolgozóinak 1946. május 6-án tartott értekezleten elfogadott követelése, ill. határozata is, melyet a két gyár üb-je a munkáspártok vezetőségéhez juttatott el: „Az üzemek munkásai örömmel vették tudomásul, hogy március 7-én a budapesti tömeg demonstrációi alkalmával felállított követeléseket a kormány magáévá tette, és ígéretet tett ezeknek a követeléseknek a végrehajtására. *Az elfogadás óta lassan két hónap telt el és a végrehajtás még mindig késik.* A végrehajtás körüli huzavona elősegíti az infláció örületes rohanását, amely a dolgozókat gazdaságilag mind nehezebb helyzetbe sodorja. Emellett a reakció a legszervezettebb módon szervezkedik... az ország legnagyobb pártja talajt ad a szervezkedésnek, ingadozása egyenesen elősegíti azt. A dolgozókat ezek az események aggodalommal töltik el és úgy érzik *nincs idő tovább túrni.* Követeljük: 1. A március 12-i megegyezés szellemében elfogadott követelések azonnali és következetes végrehajtását. 2. Azokat, akik szabotálják az intézkedések végrehajtását kezeljük úgy, mint a magyar nép alapvető érdekeinek elárulóit. Állítsák őket népbíróság elé... *Ha a fenti, az összmunkásságot érintő sérelmek nem nyernek orvoslást, kérjük a két munkáspárt vezetőségét, szólítsa harcba a munkásságot,* mi ott leszünk és hajlandók vagyunk a fenti követelések végrehajtása érdekében a legmesszebbmenőkig elmenni.¹⁷² Kádár János az 1946. május 29-i budapesti titkári értekezleten szintén szót emelt az időhúzás ellen: „Kidolgoztunk egy programot, amit elfogadtak a pártok, és a márciusi tömegharcok után kormányprogrammá lett, de ha megnézzük, mi lett belőlük végrehajtva, szomorúan kell megállapítani, hogy úgyszólván semmi. Az április 7-én megjelent kormányprogram több mint 10 pontja július 1-én lejár, és lényegében egyetlen egy sem valósult meg. A reakciónak sikerült húzni az időt.”¹⁷³ Az MKP vezetése a dolgozók követeléseire támaszkodva tiltakozott a reakció szabotálása ellen, követelte a kormányprogram végrehajtását.

Az üzemi bizottságok megértették, hogy az infláció felszámolásának, a stabilizáció megteremtésének, — melynek konkrét tervét az MKP dolgozta ki és hirdette meg¹⁷⁴ — legfontosabb feltétele a termelés fokozása, s ezért következetesen felléptek az 1946. májusában újra nagyobb méretekben jelentkező munkabeszüntetések, vadsztrájkok ellen. A dolgozóknak igyekeztek megmagyarázni, hogy a leállások alapvetően veszélyeztetik a stabilizáció megvalósítását. A tokodi bánya üzemi bizottságának elnöke pl. a felelőtlen izgatók szigorú megbüntetését követelte, hangsúlyozta, hogy: „a termelés fokozásáért elkövetünk mindent. Kérem az üzemi bizottsági tagokat, hogy igyekezzenek öntudatosítani az összes munkásainkat és magyarázzák meg nekik, hogy ezen erős nélkülözés márcsak néhány hétig fog tartani,

¹⁷² PI. Arch. 253/1—85. 1946. május 6. (Kiemelés — R.J.)

¹⁷³ Bp., PB. Arch. 5—12. Idézi Ságvári Ágnes i. m. 230. l.

¹⁷⁴ Bővebben Ausch Sándor i. m. 143—175. l., Berend T. Iván i. m. 171—195. l.

mert a rövidesen elérkező jó pénzünk után és az új termelés betakarításával könnyeb-
bülni fog ezen nehéz helyzetünk.”¹⁷⁵ A Fémáru Fegyver és Gépgyár üb-jének hasonló
érvekkel sikerült leszerelni az 1946. május 6-án kirobbant sztrájkot.¹⁷⁶

A dolgozó tömegek áldozatos munkájának, az üzemi bizottságok termelés
növelése érdekében kifejtett tevékenységének nagy szerepe volt abban, hogy 1946.
augusztus 1-vel döntően belső erőforrásból, ill. a Szovjetunió nagyarányú segít-
ségével sikerült felszámolni a világtörténelem egyik legnagyobb méretű inflációját,
megteremteni a stabilizációt. Az a tény, hogy a stabilizáció megvalósításában a
munkásosztály és az MKP töltött be döntő szerepet, tovább erősítette a népi demok-
ratikus forradalom erőinek pozícióit, a munkásosztály vezető szerepét. Az infláció
megállítása, az értékálló forint megteremtése a tőkés erőkkel vívott szakadatlan
forradalmi harcban ment végbe, további harcot követelt azonban a forradalmi
erőktől a stabilizáció védelme, az új helyzet adta lehetőségek kihasználása. A stabili-
záció védelmét össze kellett kapcsolni a tőke ellen indított újabb támadással. „A stab-
ilizáció megvédése ugyanis nem egyszerűen védekezést, defenzívát jelentett. Ellen-
kezőleg. A saját erőből végrehajtott stabilizáció megvédése újabb döntő támadás
lehetőségét adta meg: A stabilizáció eredményeinek biztosításához nélkülözhetetlen
kötött gazdálkodási rendszer a tőke fokozott korlátozását tette lehetővé, sőt köve-
telte meg! A stabilizáció megvédése tehát egyben a tőke minden korábbinál mély-
rehatóbb korlátozását, a népi demokratikus állam gazdasági pozícióinak jelentős
kiterjesztését tette szükségsszerűvé.”¹⁷⁷ A stabilizáció védelmében, a tőke ellen indí-
tott újabb támadásban, fontos feladatok megoldásában kellett az üzemi bizottságok-
nak közreműködniük.

A stabilizáció alapvető változást eredményezett a munkásosztály, általában a
bérből élő dolgozók helyzetében. Megszüntette azt az állapotot, ami az infláció
mélyülésének szükségszerű következménye volt, hogy mire a dolgozók fizetésüket
megkapták, az gyakorlatilag értékét veszítette. A stabilizáció az inflációhoz visz-
nyítva a dolgozók életkörülményeiben, reáljövedelmében döntő változást eredmé-
nyezett. Az 1946. augusztus 1-től biztosított átlagos munkabér, az 1938-as életszín-
vonal 50%-nak elérését tette lehetővé. A termelés 1946. és vízínvonala, az ország
újjaépítésének nagy feladatai, az ország jóvátételi kötelezettségei, elsősorban pedig
a stabilizáció védelme nem tette lehetővé a magasabb bérek és életszínvonal bizto-
sítását. Az infláció felszámolásában a legnagyobb áldozatot a dolgozó tömegek
hozták, a stabilizáció megvédése és megszilárdítása további erőfeszítést, áldozat-
vállalást követelt a tömegektől.

A munkások az értékálló pénzt nagy örömmel fogadták. „A forint születését
szívből üdvözljük — mondotta az Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyár Rt. üzemi
bizottságának elnöke —, mert az a mi verejtékes munkánk eredménye, a dolgozók
büszkesége.”¹⁷⁸ „Nem kell tovább a dolgozóknak éhezni, ingyen dolgozni — írta
jelentésében az ózdi szakszervezet vezetősége —, a forint bevezetésével egycsapásra
megváltozott a társadalom arculata.”¹⁷⁹ Az üb-k ugyanakkor tisztában voltak
azzal is, hogy sok nehézséget kell még leküzdeni a dolgozók életkörülményeinek
további javítása érdekében.

¹⁷⁵ SZOT L. 1946. 14. d. Bányász Szaksz. üb. jkv. 1946. június 28.

¹⁷⁶ Lásd OL. Fémáru Fegyver és Gépgyár 191. cs. 1. d. üb-iratok.

¹⁷⁷ Berend T. Iván i. m. 198. l. (Eredeti kiemelés — RJ.)

¹⁷⁸ Föv. L. Oetl Vasöntöde és Gépgyár 11. cs. 96. d. Közli: üb-köt. 548—550. l.

¹⁷⁹ SZOT L. 1946. 8. d. Ózd.

Az MKP és a Szakszervezeti Tanács sokoldalúan igyekezett felkészíteni az üzemi pártszervezeteket, szakszervezeteket, üzemi bizottságokat a forintvédelemmel kapcsolatos, és a stabilizációból adódó feladatokra. Ebből a szempontból nagy jelentőséggel bírt az augusztus 22-én Sportcsarnokban tartott nagygyűlés, amelyen elsősorban a stabilizációt veszélyeztető irreális béremelések ellen emelték fel szavukat a párt vezetői. Varga Jenő a nagygyűlésen elmondott beszédében rámutatott, hogy a burzsoázia a munkásságot akarja a nagy áldozatokkal megvalósított stabilizáció aláadására felhasználni, ezért kezdeményezi a GYOSZ a béremelést. „A burzsoázia új inflációt akar, hogy azután széttörve a koalíciót és maga stabilizáljon burzsoá diktatúrával.”¹⁸⁰

A Szakszervezeti Tanács üzemi bizottsági titkárságának vezetője 1946. augusztus elején tartott előadásában az üb-k új feladatait ismertette: minden üb-nek döntő feladata a stabilizáció, az értékálló forint védelme, minden támadást, bárhonnan is jönne az, vissza kell verni, amely a stabilizáció ellen irányul. A legnagyobb veszély a kollektív szerződésben megállapított bérek felemelésére irányuló törekvés, melyet a „jóindulatú tőkésék” támogatnak.

Az üb-knek ellenőrző tevékenységüket fokozni, javítani kell. Rá kell kényszeríteniök a vállalkozókat, igazgatóságokat, hogy a stabilizációs rendeleteket minden vonalon betartsák. Az üzemi bizottságoknak jól kell ismerni a vállalatok nyersanyagkészletét, annak felhasználását és forgalombahozatalának feltételeit. Fokozni kell az árukészletek értékesítését, a piacra vihető áruk termelését, ennek érdekében elő kell mozdítani a vállalatok fejlesztését, a termelés növelését. Ez viszont feltételezi, hogy a termelésben szervezettség és rend legyen. Az üzemi bizottságoknak a legteljesebb takarékosagra kell törekedni, a felesleges munkaerőt le kell építeni.

A termelés fokozása érdekében egyik leglényegesebb feladata a teljesítménybérrendszer haladéktalan bevezetése. A termelés növelése nélkül lehetetlen a dolgozók életszínvonalának emelése. Az SZT 1946 végéig a munkabérek az 1938-as életnívó 65%-ra kívánja emelni. A cél elérése az üb-k fegyelmezett jó munkáját tételezi fel.¹⁸¹

A teljesítménybérrendszer bevezetése a munkatermelékenység növelésének fontos eszköze volt, s ezért a Gazdasági Főtanács és az SZT szorgalmazta azt. Az 1946. augusztus elején megjelent kollektív szerződés előírta, hogy a teljesítmény 75%-ánál kevesebb nem lehet. A bányászatban az alapnorma — 100% — az 1938-as teljesítmény 80%-a.¹⁸² A teljesítmény szerinti bérezésre való áttérés az első hetekben nehezen ment, mert a dolgozók túlzottan alacsonynak tartották a kollektív szerződésben megállapított fizetést,¹⁸³ a munkások jelentős része nem értette, hogy az új rendszerben miért kell visszatérni a régi eszközök alkalmazásához. Nem ismerték fel, hogy a norma bevezetése elsősorban az ország érdeke. Az elmaradottabb mun-

¹⁸⁰ „Szabadság” 1946. augusztus 24.

¹⁸¹ Lásd PI. Arch. 2/16—92. 1946. augusztus. Lásd még: üb-köt. 525—527. l.

¹⁸² Lásd Nógrádi Sándor államtitkár 1946. július 18-án tartott előadását. SZOT L. 1946. 4. d. Bányász Szaksz.

¹⁸³ Lásd pl. a Salgótarjáni Acélgár üb-jének 1946. szeptember 23-i beadványát. (SZOT L. 1946. 4. d. Rimamurányi levelek), vagy a Farkaslyuk-bánya üzemi bizottságának kereseti kimutatását, amellyel fizetésemelési kérésüket indokolták. A beadvány szerint 1938-ban egy bányász órabére 40 fillér volt, 8 órás műszakban 3,20 P., havonta 24 műszak 76, 80 P., 2 vasárnapot dolgozott 9, 60 P., bányapótlék 10%, összesen 95,04 P. 1946-ban 1,30 P. órabér, 8 ó. 10,40 Ft, 24 műszak, 249,50 Ft. 2 vasárnap 41,60 Ft, bányapótlék 10%, összesen 320,12 Ft. (SZOT L. 1946. 11. d. Bányász Szaksz.)

kások azokat az üzemi bizottságokat, amelyek következetesen kiálltak az akkord, a teljesítménybérezés bevezetése mellett, hajcsároknak tekintették, ill. nevezték.¹⁸⁴

Hátráltatta az új bérezésre való áttérést az a tény is, hogy számos üb nem volt egységes a kollektív szerződés, a normák, bérek megítélése kérdéseiben. Pl. a WM üb elnökségi ülésen többször tárgyalták a bérkérdést. Komoly problémát okozott, hogy a szociáldemokrata üzemi bizottsági tagok magasabb béreket követeltek, mint amit a kollektív szerződés megengedett.¹⁸⁵ 1946. augusztusában a fizikai dolgozóknak még csak 10—15%-a dolgozott teljesítménybér-rendszerben, 1946. októberében már 36,2%-a, 1947. augusztusában pedig 52,3%-a.¹⁸⁶

Az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy az infláció felszámolásával egyrészt könnyebb lett az üb-k helyzete, munkája, másrészt nehezebb. A stabilizáció megvalósítása, ha kezdetben nem is a kívánt mértékben, de biztosította a dolgozók megélhetését, lehetővé tette, hogy a végzett munkáért árufedezettel bíró fizetést kaptak. A termelési fegyelem fenntartása és megszilárdítása, a dolgozók érdekvédelme a tőkésekkel szemben ezáltal jobban biztosítható volt, mint az inflációban. De nehezebbé is vált, mert a stabilizáció megvédése, a dolgozóktól további áldozatokat követelt. A tőkések ellenőrzése, szabotázsakcióinak meggátolása bonyolultabbá, nehezebbé vált. A termelés növelése, a vállalatok egészséges fejlesztése stb. nagyobb szakértelmet, gondosabb munkát követelt meg az üzemi bizottságoktól. Az új helyzetben fokozott figyelmet kellett fordítaniok a dolgozók munka-, egészségügyi, és kulturális körülményeinek, ill. igényeinek kielégítésére.

Az infláció hónapjaiban elkerülhetetlen volt, hogy az üb-k energiájának nagy részét ne az élelembeszerzés és elosztás problémái kössék le. Az üb jkv-ek zömét ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása töltötte ki. A stabilizációval mentesültek ettől a nagy gondtól. Jól mutatják a változást az augusztus elseje után készült jkv-ek¹⁸⁷

A kormány 8660/1946. ME. sz. rendelete — 1946. július 26. — amely a magánvállalatoknál a fölösleges, a termeléssel arányban nem álló létszámcsökkentésre vonatkozott, nagy feladatot rótt az üzemi bizottságokra. A rendelet értelmezéséről és a létszámcsökkentéssel kapcsolatos feladatokról az SZT külön tájékoztatót adott ki az üzemi bizottságoknak.¹⁸⁸ A tájékoztatóban az SZT felhívta az üb-k figyelmét: a létszámcsökkentés felelősségteljes intézésére, a tőkések spekulációs manővereinek lehetőségére és veszélyére, az alkalmazotti létszámot mindenütt a vállalatok ésszerű termelési kapacitásához kell igazítani, a létszámcsökkentésnél a termelékenység fokozása, a stabilizáció védelme és megszilárdítása vezesse az üzemi bizottságokat. A létszámcsökkentést *a politikai tisztogatás szolgálatába kell állítani*. A tisztogatást, még ha az nagyobb ellenállásba ütközik is, felül kell kezdeni, különös tekintettel

¹⁸⁴ Lásd PI. Arch. 2/16—11. üzemi tikári ülés jkv. 1946. június 1., szeptember 9.

¹⁸⁴ SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel. WM. üb elnökségi ülés jkv. 1946. augusztus 12

¹⁸⁶ Lásd Ausch Sándor i. m. 180. l.

¹⁸⁷ Példaként a Ganz Vagonyár és az ózd-vidéki bányák üzemi bizottsági üléseinek tárgypontjaiból idézünk. A Ganz Vagonyár üb-je 1946. szeptember 7-én tartott ülésén az anyaggal és energiával való takarékoság, a munkafegyelem, létszámcsökkentés és a munkás jóléti intézmények fejlesztésével kapcsolatos feladatokat tárgyalta meg. (SZOT L. 1946. d. Vasas Szaksz. /vegyes/) Az ózd-vidéki bányák üzemi bizottságainak együttes ülésének — 1946. december 5. — napirendjén ezek a kérdések szerepeltek: a teljesítmény fokozása, új munkamódszerek bevezetése, a termelés mechanizálása, a gépkifejtés növelése, normarendszer — téves nézetek a munkások között ezzel kapcsolatban — balesetvédelem, szakképzés — vājárképző tanfolyam. (SZOT L. 1946. 11. d. Bányász Szaksz.)

¹⁸⁸ A Szakszervezeti Tanács Tájékoztatója az üzemi bizottságok részére a magánvállalat létszámcsökkentés tárgyában. Kézirat gyanánt Bp. 1946.

a felduzzadt improduktív munkát végzőkre.¹⁸⁹ Első helyen kell „B” listára helyezni a reakciós személyeket, azokat, akiket nem igazoltak, a nyugatosokat, a jobboldali pártállásúakat. Meg kell azonban védeni a munkáspártok üzemi pártfunkcionáriusait, tagjait, általában a szervezett dolgozókat, az értékes munkát végzőket, a szociális szempontból kimérendő alkalmazottakat.

A létszámcsökkentésre vonatkozó rendelet csak részben hozta meg a kívánt eredményt. Az üb-k többsége nem tudta érvényre juttatni a rendelet kiadatónak szándékát: az üzemek nagy részében az igazgatóságoknak sikerült megvédeniök főtisztviselőiket, ennek fejében ők is elálltak az indokolatlan nagyszámú munkás-elbocsájtásoktól. A W.M.-ben pl. gyakorlatilag, annak ellenére, hogy az üb rengeteget foglalkozott a létszámcsökkentéssel, csak azokat bocsájtották el, akiknek nem tudtak munkát biztosítani.¹⁹⁰ A Diósgyőri MÁVAG-ban leépítették ugyan a tisztviselők 23%-át — 311 fő —, de nagy részüket a felsőbb szervek az igazgatóság közbenjárására visszahelyezték.¹⁹¹ A nagyiparban összesen 5000 munkást és 2200 tisztviselőt küldtek el.¹⁹²

A létszámcsökkentés — „B”-listázás — során általában a kompromittált, reakciós tisztviselőket bocsájtották el. A dolgozókat felháborította, hogy a rendelkezések értelmében a legreakciósabb személyek is a 2 hónapi felmondási időre, munkavégzés nélkül megkapták a fizetést, amikor a nagy pénzhiány miatt sok esetben a munkások nem kapták meg időben a fizetésüket. Az üb-k tiltakoztak ez ellen: „A Salgótarjáni Acélgyár üzemi bizottsága, a helyi Szakszervezet és a Kommunista Párt, valamint az összmunkásság nevében ezennel a legerélyesebben tiltakoznak azon eljárás ellen, mely szerint vállaltunk — bár kényszerítő okok folytán — felmondási időre szóló fizetés címén kifizetéseket eszközöl több olyan személynek, akik nyugatra távoztak, a gyár leszerelésében tevékenyen részt vettek, erősen jobboldali érzelműek, vagy nyilas párttagok voltak... Ezek közül néhányan nagy ügyelbajjal túljutottak az igazolási eljáráson és így jogszerint követelik és meg is kapják a felmondási időre szóló juttatásokat. Munkásságunk körében felháborodást és elkeseredést vált ki ez a tény, mert a leszerelésben érdemeket szerzett ezen vezető emberek rombolását még ma sem tudtuk helyreállítani és másfél éven keresztül gyakran étlen-szomjan dolgoztunk az újjáépítésen. Dolgozóink ma sem kapják meg pénzhiány miatt a rendes járandóságukat... Tűrhetetlen tehát, hogy az ország rombadöntőinek járandóságokat folyósítsunk... Kérjük tehát, hogy ezt az ósdi, idejétmúlt törvényt sürgősen változtassák meg, és pótolják olyan rendelettel, amely a dolgozó és becsületes múltú emberek érdekeit fogja szolgálni. Addig is az ilyen kifizetéseket azonnal követeljük betiltani...”¹⁹³

¹⁸⁹ Pl. a WM-ben 1938-ban, amikor a kereskedelmi forgalom 100 millió P volt, az üzem csak 1100 tisztviselővel dolgozott. 1946-ban 40—50 millió Ft forgalom mellett 2100. („Szabadság” 1946. augusztus 28.)

¹⁹⁰ Lásd SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel. üb elnökségi ülés jkv-e 1946. október 2.

¹⁹¹ Lásd SZOT L. 1946. 6 d. Vasas Szaksz. (vegyes) üb jkv. 1946. szeptember 9, ill. november 6. A november 6-i ülésen Mázár Ferenc üb elnök felháborodva tiltakozott az ellen, hogy a „B” listázott, ill. elbocsájtott szélső jobboldali tisztviselőket a Kisgazdapárt segítségével, az üb megkerülésével visszahelyezték a vállalatához.

¹⁹² Szakszervezeti Közlöny 1946. szeptember 21. Idézi: üb-köt. 100 l. 224. jegyzet.

¹⁹³ Pl. Arch. 2/16—97. 1946. augusztus 29. A Hutter és Lever RT-nél a korábban az igazoló bizottság által állásvesztésre ítélt fasiszta alkalmazottak a „B”-listázások idején jelentkeztek, mondván, hogy a Népbíróság visszahelyezte őket állásukba. A gyár üb-je természetesen megtagadta visszavételüket, ők a jogszabályokra hivatkozva a felmondási időre való fizetési igényekkel, végkielégítéssel stb. álltak elő. „Az üb hiába futott ügyvédhez, a válasz az volt: jár nekik és ha perre kerül a sor az érvényes jogszabályok alapján a bíróság valamennyi követelésüket megítéli”. „De így

Az üzemi bizottságoknak súlyos problémát okozott a stabilizáció első heteiben a stabilizációt védő tervszerű pénzhány, majd 1946 őszén a tőkések akciói és a közszükségleti cikkek áremelkedése, amelyet a rendkívül rossz termés okozott. A dolgozók annak ellenére, hogy az MKP vezetői többször felhívták a figyelmet arra, hogy a forint bevezetésétől nem szabad rögtön csodát várni,¹⁹⁴ türelmetlenül sürgették fizetésük értékálló pénzben történő folyósítását. Az első napokban a legnagyobb elégedetlenséget a munkabérekre kifizetett kisösszegű előlegek okozták. Az amúgy is alacsonyan megszabott munkabérekhez viszonyítva is elégtelenek voltak az előlegek. Fokozta a munkások, bányászok elégedetlenségét, hogy a fizetések megállapításában, az előlegek folyósításában kezdetben ténylegesen nagy aránytalanságok voltak a fizikai és szellemi dolgozók között. Az olajbányászok ez ellen tüntettek augusztus 23-án Nagykanizsán.¹⁹⁵

A dolgozók türelmetlenségét, növekvő elégedetlenségét a reakció a stabilizáció ellen igyekezett fordítani. Ebben segítségére voltak a szakszervezetek vezetőségeibe, az üzemi bizottságokba, a mozgalomba bekerült jobboldali elemek és a stabilizációtól azonnali jólétet váró elmaradottabb dolgozók. A jobboldali elemek az alacsonyan megállapított bérekért a Szakszervezeti Tanácsot, az MKP-t és a stabilizáció védelme mellett kiálló üzemi bizottságokat hibáztatták. Nem egy üzemből azzal igyekeztek szembeállítani a dolgozókat az üb-vel, hogy azt terjesztették el az üzemi bizottsági tagokról, hogy azok az igazgatókkal együtt magas fizetést húznak. A W.M.-ben pl. az igazgatók és az üzemi bizottsági tagok nagy fizetéséről lázító plakátok jelentek meg.¹⁹⁶ A jobboldali egyének elégedetlenségét szító tevékenységéről az ózdi szakszervezet jelentésében a többi között ezeket írta: „Am sorainkban nagy számmal levő jobboldali munkásárulók részéről fenyegetett a legnagyobb veszély, akik magukat beépítve szakszervezetünkbe innen igyekeztek a munkásegységet és a szakszervezeti egységet megbontani, az elégedetlenkedő munkásokat a Szaktanács és a szakszervezet kommunista dolgozóit ellen lázítani.”¹⁹⁷

A jobboldali, reakciós elemeknek néhány helyen — WM, Ganz Hajógyár, Gázgyár, Tatabánya, Salgótarján, Mátravidéki Szénbányák stb. — sikerült sztrájkokat kirobbantani. A nagy szénhiány miatt különösen veszélyesek voltak a bányászok munkabeszüntetései. Az üzemi bizottságok elítélték a reakciós erők törekvéseit támogató sztrájkokat. A salgótarjáni szénmedence üb-je egyik tagját tisztsége alól felfüggesztette, ill. kizárta, „mert a vizsgálat során bebizonyosodott, hogy az augusztus 21—22-i kőkúti sztrájkot ő indítványozta.”¹⁹⁸ A Pécsújhegyi Villamosmű és

megy ez száz és száz vállalatnál: hatalmas munkanélküli jövedelmeket fizetnek ki a felmentett nyilasoknak.” („Szabadság” 1946. szeptember 22.)

¹⁹⁴ Lásd pl. Nógrádi Sándor államtitkár 1946. július 28-án tartott beszédét (SZOT L. 1946. 4. d. Bányász Szaksz.)

¹⁹⁵ A MAORT-nál augusztus közepén a munkabérekre előlegként 560 ezer Ft-ot osztottak ki, melyet azonban aránytalanul osztottak szét, a fizikai dolgozók jóval kevesebbet kaptak, mint a tisztviselők. Ez ellen tüntettek. (SZOT L. 1946. 6. d. Bányász Szaksz. MAORT üb jkv. 1946. augusztus 24., 26.)

¹⁹⁶ Lásd SZOT L. 1946. 11. d. Vasas Szaksz. Csepel. üb jkv. 1946. október 11. Már az 55 000-es rendelet 16. paragrafusa (2. p.) rendelkezett a termelő munka végzése alól felmentett üzemi bizottsági tagok fizetéséről, mely kimondta, hogy az oly módon állapítandó meg, hogy az üb-taggal egy osztályban dolgozóhoz képest hátrányos helyzetbe ne kerülhessen. Munkabére a vele egy osztályban dolgozók legmagasabb fizetésével egyenlő. Akkordmunka — teljesítmény — esetén az akkordpótlék az üb-tagnak is jár. Az üb-k döntő többsége a rendeletnek megfelelően kapta a fizetést. Az igaz, hogy kezdetben néhány üb tagjainak, azon a címen, ami a valóságnak meg is felelt, hogy heti 48 óránál többet dolgoznak, 48 óránál többet számoltak el.

¹⁹⁷ Lásd SZOT L. 1946. 8. d. Ózd.

¹⁹⁸ SZOT L. 1946. 10. d. Bányász Szakszervezet Salgótarján üb jkv. 1946. szeptember 31.

szénkikészítő telep üb-je a munkásság elégedetlenségéről, a vadsztrájkokról az alábbiakat jelentette: az árak emelkedése a munkásság hangulatát nagyon rontja. A szervezett munkásság azt várja, hogy ellentámadásba mehessen a reakció ellen. Az utolsó vadsztrájk kijózanította a dolgozókat, világosan lehetett látni, hogy kik állnak a sztrájk mögött, kiknek az érdeke az. „Mi mindent elkövettünk a munkamorál és a fegyelem fenntartásáért. A pécsi bányászsztrájk idején az üzem dolgozói nem szüntették be a munkát, mert a szakszervezet és az üb kellő időben közbelépett.”¹⁹⁹

Az üzemi bizottságok nagy többsége ellenezte az indokolatlan, túlzott fizetésemelési követeléseket, a dorogi üb és MKP szervezet közös memorandumban hangsúlyozták: „a dolgozóknak nem kell fizetésemelés. Mi tisztában vagyunk azzal, hogy a fizetésemelés inflációt eredményez.”²⁰⁰ A Székesfehérvári Vadászolténygyár üzemi bizottsága és pártszervezeteinek a miniszterelnökhöz intézett beadványukban, a rohamos áremelkedés megakadályozását, a közszükségleti cikkek árának rögzítését kérték, mert az áremelkedést csak fizetésemeléssel lehetne ellensúlyozni. „Ez pedig az inflációs folyamat kezdetét jelentené, amit minden körülmények között el akarunk kerülni.”²⁰¹

Az elégedetlenség növekedésében, a vadsztrájkok kitörésében nem kis szerepe volt a dolgozók tájékozatlanságának. A gázgyári sztrájk kapcsán helyesen mutatott rá az MKP III. kerületi titkára: „Az emberek mindenféle bolondításnak helyt adnak, mert semmiről sem tudnak, nincsenek tájékoztatva.”²⁰² A sztrájkok ismételt megmutatták az üzemi bizottságok és a dolgozók közötti kapcsolat szorosabbá tételének szükségességét. Felhívták a figyelmet ugyanakkor arra is, hogy a reakciós erők csak azokban az üzemekben tudtak zavart kelteni, amelyekben az üzemi pártszervezetek nem együtt, hanem egymás ellen harcoltak, az üzemi bizottságok nem voltak egységesek. A jobboldali elemek a legkisebb zavart, nehézséget is felhasználták forradalom és kommunista-ellenes céljaik valóra váltásához.

Az MKP vezetésével a forradalmi erők visszaverték a burzsoázia, a jobboldali elemek stabilizáció ellen indított támadását. Az üzemi munkásszervek segítségével — menet közben kijavították a kollektív szerződések fogyatékoságát, megállították az áremelkedést — leküzdötték a sztrájkokat, fokozatosan megszilárdították a munkafegyelmet, megvédték a párt gazdaságpolitikáját. Az üzemi bizottságok nagy érdemeket szereztek a stabilizáció védelméért folytatott harcban, s abban, hogy 1946. augusztus 1-től kisebb zökkenőktől eltekintve egyenletesen emelkedett a termelés. Munkájukkal hozzájárultak ahhoz, hogy a munkásosztály és az MKP vezetésével valósulhatott meg a stabilizáció.

¹⁹⁹ Lásd SZOT L. 1946. 13. d. Bányász Szaksz. jelentés 1946. december.

²⁰⁰ SZOT L. 1946. 14. d. Bányász Szaksz. Dorog, 1946. november 8.

²⁰¹ SZOT L. 1946. 3. d. Vasas Szaksz. A gyár 1946. december 2-i beadványa.

²⁰² Pl. Arch. 2/16—96. A MKP III. kerületi titkárának levele a Szakszervezeti Osztályhoz 1946. szeptember 7. A gázgyár üb-je 4 hónapja nem tartott üzemi beszámolót.

БОРЬБА ЗАВОДСКИХ КОМИТЕТОВ ПРОТИВ ИНФЛЯЦИИ ЗА СТАБИЛИЗАЦИЮ

Настоящая работа автора представляет собой главу его кандидатской диссертации „Роль заводских комитетов в венгерском народно — демократическом преобразовании (1944—1948)“. В этой главе рассматривается вопрос о том, в какой мере способствовали завкомы минимальному снабжению рабочих продовольствием, преодолению инфляции, осуществлению и защите стабилизации во время невиданной инфляции. Восстановление и поддержание производства требовали от завкомов обратить больше внимания на проблему снабжения продовольствием. Этого ожидали от них и рабочие. Консолидация была бы немислима без их деятельного участия. Взяв на себя чрезвычайно трудную и сложную задачу заготовки и раздачи продовольствия, завкомы попали в невыгодное положение: это отняло у них много энергии, и не позволило им сосредоточить внимание и силы на главной задаче, на контроле над капиталом. С другой стороны, это положение могло привести и к тому, что часть рабочих будет обвинять не капиталистов, а завкомы в неудовлетворительном снабжении продовольствием.

Очередные выборы в завкомы произошли в трудном положении (в феврале и марте 1946 года). И борьба против инфляции и за стабилизацию валюты придавала большое значение перевыборам членов завкомов. В результате этих перевыборов произошли значительные изменения в составе завкомов: сравнивая с 1945 годом, в завкомах увеличилось число членов социал-демократической партии, но ВКП (Венгерская Коммунистическая Партия) сохранила свое большинство в их составе. Новые завкомы лучше соответствовали задачам, стоявшим перед ними, их деятельность стала более организованной.

Завкомы внесли свой вклад в борьбу, приведшую в августе 1946 года к прекращению инфляции и осуществлению стабилизации валюты. В то же время защита стабилизации и использование возможностей, доставленных новым положением, требовали продолжения борьбы. Защиту стабилизации нужно было соединить с новым нападением на капитал. В этой борьбе роль завкомов в значительной мере увеличилась. В результате осуществления стабилизации они освободились от гнетущей заботы о снабжении продовольствием и его раздаче, получили возможность затратить больше времени и усилий на укрепление рабочего контроля над капиталом, на более эффективную защиту интересов рабочих.

DER KAMPF DER BETRIEBSRÄTE GEGEN DIE INFLATION UND FÜR DIE STABILISIERUNG

Die vorliegende Arbeit bildet ein Kapitel der Habilarbeit des Verfassers: „Die Rolle der Betriebsräte in der ungarischen volksdemokratischen Umgestaltung 1944—1948“. In diesem Kapitel untersucht er die Frage, inwiefern die Betriebsräte zur Zeit der beispiellosen Inflation zur Sicherung der minimalen Versorgung der Werktätigen, zur Bekämpfung der Inflation, zur Stabilisierung und zu ihrem Schutze beigetragen haben. Der Beginn und die Fortsetzung der Produktion haben von den Betriebsräten auch erfordert, dass sie sich besonders anfangs viel und erfolgreich mit den Verpflegungsfragen beschäftigten. Das haben von ihnen auch die Werktätigen erwartet. Ohne ihre aktive Mitwirkung wäre die Entwicklung auch auf diesem Gebiet unvorstellbar gewesen. Der Umstand aber, dass die Betriebsräte die ausserordentlich schwere und komplizierte Aufgabe der Beschaffung und Verteilung der Lebensmittel auf sich nahmen, brachte einen grossen Nachteil mit: Ein bedeutender Teil ihrer Energie wurde dabei verbraucht, die Betriebsräte waren nicht imstande, ihre ganze Aufmerksamkeit und Kraft auf die Kontrolle des Kapitals zu konzentrieren. Es bestand auch die Gefahr, dass ein Teil der Werktätigen die unbefriedigende Verpflegung nicht den Kapitalisten, sondern den Betriebsräten zuschrieb.

Die fälligen Betriebsrätewahlen in Ungarn wurden unter schweren Umständen (Februar und März 1964.) abgehalten. Der Kampf gegen die Inflation und für die Stabilisierung drängte auf die Neuwahl der Betriebsräte. Die Wahlen verursachten in der Zusammensetzung der Betriebsräte eine bedeutende Veränderung: Im Vergleich zum Jahre 1945. wuchs die Zahl der sozialdemokratischen Mitglieder der Betriebsräte an, jedoch hatte die KPU immer noch die Mehrheit. Die Betriebsräte entsprachen in ihrer neuen Zusammensetzung den Aufgaben besser, ihr Wirken wurde organisierter.

Auch die Betriebsräte haben grosse Verdienste darin, dass die Inflation im August 1946. zum Stehen gebracht und die Stabilisierung verwirklicht werden konnte. Einen weiteren Kampf erforderte aber der Schutz der Stabilisierung, die Ausnutzung der Möglichkeiten, die sich aus der neuen Lage ergaben. Der Schutz der Stabilisierung konnte mit dem erneuten Angriff gegen das Kapital verbunden werden. Die Rolle der Betriebsräte in diesem Kampf nahm zu. Durch die Verwirklichung der Stabilisierung wurden sie nämlich von der grossen Sorge der Beschaffung und Verteilung von Lebensmitteln grösstenteils befreit, sie konnten die Mehrheit ihrer Energie zur Arbeiterkontrolle über das Kapital, zum erhöhten Schutz der Interessen der Werktätigen gebrauchen.